

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV, v. v. i.,
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie*

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA
Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA
Adriana Ferenčíková, Robert
Hammel, Renáta Hlavatá, Ingrid
Hrubaničová, Martin Chochol,
Bronislava Chocholová, Ján Ka-
čala, Natália Kolenčíková, Ľubor
Králík, Jana Levická, Sibyla Mis-
lovičová, Lucia Molnár Satinská,
Slavomír Ondrejovič (čestný
člen), Judita Páleníková, Iveta
Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- KRÁLIK, Ľubor: „Dodekanské“ os-
trovy, „Dodekany“? O názve skupiny
ostrovov Dodekanéz 65
- GARABÍK, Radovan: Slovenská wiki-
pédia ako zdroj dát pre korpus chýb.. 73

Z DEJÍN NÁŠHO JAZYKA

- ŽIGO, Pavol: Predspisovné obdobie 2.
Predveľkomoravské, veľkomoravské
a poveľkomoravské obdobie 80

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- VALENTOVÁ, Iveta: Priezviská Slo-
vákov v Mlynkoch z hľadiska medzi-
jazykových kontaktov 89

ROZLIČNOSTI

- Ako nahradit' slovo *venčovisko*?
S. Duchková 98

SPRÁVY A POSUDKY

- K významnému jubileu Dagmar Šimuno-
vej. E. Dvornická 102
- Podujatie venované dvom významným
jubileám. S. Stanková 105
- Od historického prameňa k jazykovej
interpretácii: Cvičebnica paleografie
(nielen) pre historikov a archivárov.
P. Jakubek 107

SPYTOVALI STE SA

- Vklad do torty?* K. Piatková 127

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 60, 2026, č. 2 (30. 4. 2026). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 12 €, jednotlivé čísla 2 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 0918 904 931. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava
© Matica slovenská, Martin
Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2026

Cena 2 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

„Dodekanské“ ostrovy, „Dodekany“? O názve skupiny ostrovov Dodekanéz

LUBOR KRÁLIK

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: The article discusses the Slovak equivalents of English *Dodecanese*, denoting an island group in the Aegean Sea (from Greek Δωδεκάνησα, literally ‘twelve islands’, from Greek δώδεκα ‘twelve’, νῆσος ‘island’). In addition to Slovak *Dodekanéz*, found in geographical literature, the forms *Dodekany* pl. and *Dodekanské ostrovy* (‘Dodecanese Islands’) – not corresponding to the Greek etymon – also occur, as evidenced by the Google search results. The author tries to clarify their origin which, in his opinion, can be found in: (1) German *Dodekanes* sg., probably misinterpreted as **Dodekan-es* (i.e., a supposed plural form) and adapted in Slovak as *Dodekany* pl., thence also *dodekanský* adj., *Dodekanské ostrovy*; (2) English *Dodecanese* adj., erroneously segmented as **Dodecan-ese* (cf. English *Chin-ese*, *Japa-nese*, etc.) and rendered as *dodekanský*, thence *Dodekanské ostrovy*, shortened

Štúdiá vznikla s podporou grantovej agentúry VEGA (projekt č. 2/0126/24 Stručný etymologický slovník slovenčiny – 3., rozšírené a prepracované vydanie [1. etapa]). – Za umožnenie prístupu k potrebnej odbornej literatúre vyslovujeme úprimné poďakovanie Mgr. Zuzane Krejčíkovej, pracovníčke knižnice Geografického ústavu SAV v Bratislave. Použité skratky jazykov: angl. – anglický, čes. – český, fr. – francúzsky, gr. – grécky, hebr. – hebrejský, lat. – latinský, maď. – maďarský, nem. – nemecký, stfr. – starofrancúzsky.

into *Dodekany* pl. According to the author, these forms cannot be accepted for etymological reasons and should not be used in scientific literature.

Key Words: Slovak language, onomastics, geographical names, adaptation of foreign geographical names, the name of Dodecanese

1. „Íónske alebo Dodekanské ostrovy? Grécke leto má stovky tvári,“ informuje čitateľov popredného slovenského denníka titulok článku v jeho cestovateľskej rubrike (Struhárová, 2025).

Náša pozornosť v ňom vzbudilo pomenovanie *Dodekanské ostrovy*, ktoré sa v zmienenom texte objavuje viackrát. Názov pre príslušnú skupinu ostrovov, patriacu k južnej časti súostrovia Sporady v Egejskom mori, nepochádzame v aktuálnom zozname exoným¹ Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky (porov. Názvy geografických objektov z územia mimo SR – súbor Zoznam exoným), Malá encyklopédia zemepisu sveta (1976, s. 126) aj Encyclopaedia Beliana (zv. 3, 2003, s. 452) ho však uvádzajú v podobe *Dodekanéz*.

Uvedomujeme si, že takéto jednoslovné pomenovanie nemusí byť pre čitateľov, ktorí môžu byť azda menej zorientovaní v geografických reáliách Grécka či Stredomoria, dostatočne významovo priesačné a pod.; pokiaľ však autorka chcela už v titulku svojho článku explicitne naznačiť, že ide o skupinu ostrovov, mohla azda písať o *Dodekanézskych ostrovoch*, t. j. použiť odvodené prídavné meno *dodekanézsky*.

Forma *dodekanský* sa vyskytuje² v rôznych slovenských textoch dostupných v prostredí internetu:

... *Dodekanské ostrovy získané Gréckom v roku 1947...* (books.google.sk, zdroj: Historická revue, 2002) – *Vitázstvo [Grécka v druhej balkánskej vojne r. 1913] bolo oslavované Grékmi z celej diaspóry, množstvo dobrovoľníkov z gréckych oblastí ako Cyprus, Malá Ázia, Dodekanské ostrovy, Egypt, USA sa hlásilo k boju za grécke záujmy.* (historylab.dennikn.sk 15. 5. 2016) – *Ako*

¹ Termín *exonymum* chápeme v zmysle „domáca podoba cudzieho geografického názvu“ (Valentová et al., 2024, s. 112). O konkrétnom cudzom (v tomto prípade gréckom) geografickom názve porov. nižšie.

² Citované doklady z internetových zdrojov boli získané dňa 14. 10. 2025 s využitím vyhľadávača Google.

sa nazývajú ostrovy, ktoré ležia medzi Krétou a Aténami... [možné odpovede v kvíze:] *Kyklady, Iónske ostrovy, Dodekanské ostrovy*. (relaxmagazin.sk 5. 2. 2020) – *Aspoň čiastočnú náhradu za zmluvou odstúpené územia malo predstavovať zachovanie náboženskej slobody ich obyvateľov a vrátenie [Osmanskej ríše] časti [Talianskom] zabratých Dodekanských ostrovov*. (dejiny.unipo.sk, č. 2/2022) – *Najväčší a zároveň najdôležitejší z gréckych Dodekanských ostrovov spája podobne ako väčšina Grécka oddych na pláži s poznávaním a históriou*. (aktuality.sk 12. 7. 2022) – *Najpreľudnenejšie dovolenkové destinácie v Európe. Počet turistov na 1000 rezidentov... 5. Dodekanské ostrovy (Grécko) 113 790,45...* (tvnoviny.sk 15. 5. 2025) – [pobytová lokalita:] *Dodekanské ostrovy* (www1.reisen.sk/regiony/ 15. 8. 2025)

Ako označenie príslušného geografického objektu sme zaznamenali aj jednoslovný názov *Dodekany*:

Ostrovy Dodekany (doslova 12 ostrovov) sú známe hlavne svojím ostrovom Rhodos, ktorý je tretí najväčší v celom Grécku. (dromedar.zoznam.sk 2. 8. 2012) – *Ostrov [Kos] je súčasťou súostrovia Dodekany v juhovýchodnej časti Egejského mora*. (dianka.sk 12. 8. 2018) – *Podľa Fragogiannisa to bude významný historický milník a prestíž nielen pre Astypalaju, Dodekany, Egejské more, ale celé Grécko*. (automagazin.sk 26. 11. 2020) – *Tilos, ostrov v Grécku, Dodekany. Prekrásny celodenný presun na lodi a aj veľmi nepríjemný stret s medúzou*. (sarm.pluska.sk 10. 6. 2025)

2. V analyzovanej súvislosti možno poukázať aj na stav v češtine. Aktuálny Index českých exonym, vypracovaný Českým úřadom zeměměřickým a katastrálním a tvoriaci súčasť webovej aplikácie Jména světa, ponúka používateľovi v rozbaľovacej ponuke dva názvy, *Dodekanés* a *Dodekanésy*; po kliknutí na ne sa príslušný geografický objekt zobrazí na zemepisnej mape, na ktorej je však uvedený už iba jeden názov – *Dodekanésy*.

Názvy *Dodekanské ostrovy*, *Dodekany* sme zaznamenali aj na českých internetových stránkach, vzhľadom na primárne slovakistický charakter nášho príspevku ich na tomto mieste bližšie nedokumentujeme.

Doklad na názov *Dodekanské ostrovy* sa nám podarilo nájsť už v štúdiu H. Štusákovvej (1973), ktorá uviedla dvojicu názvov *Dodekaneské ostrovy* a *Dodekanské ostrovy* (s. 4) medzi príkladmi ilustrujúcimi dobový stav v kartografických publikáciách, keď „[n]ázvoslovná složka mapy, ktorá je jedným z prostriedkú k určení zemepisných jevů a usnadňuje do jisté míry

orientaci, byla dosti dlouho podceňována a každý autor užíval názvoslovi podle vlastního uvážení, stejně jako autoři zeměpisných publikací“ (s. 3).

Zaujalo nás aj použitie formy *Dodekany* v názve vedeckej publikácie *Drahé kameny Anatólie, Dodekan a Kypru ve staroveku* (Mrázek, 2024); predpokladali by sme, že jej vydavateľ bude rešpektovať existujúce české exonymum.

3. Možno si položiť otázku, aký je vzťah foriem *Dodekanéz* (slovenský geografický názov uvedený v autoritatívnych dielach, porov. vyššie), *dodekanézsky* (od neho odvodené vzťahové adjektívum) a *Dodekany, dodekanský*. Odpovedať na ňu nie je možné bez poznania etymológie východiskového gréckeho pomenovania.

Moderná gréčtina používa pre uvedené ostrovy názov *Dodekanisa* (Δωδεκάνησα),³ čo je z morfológického hľadiska tvar neutra plurálu. V súčasnom jazyku existuje aj forma *Dodekanisos* (Δωδεκάνησος), ktorú možno charakterizovať ako jeho morfológický variant: ide o singulárový názov ženského rodu označujúci niekdajšiu prefektúru (pred územnosprávnou reformou r. 2010) s hlavným mestom Rodos, ktorej súčasťou bola aj zmienená skupina ostrovov (porov. Mpampiniōtēs et al., 1998, s. 541 – 542).

Uvedené názvy sú utvorené na základe výrazov zodpovedajúcich klasickému gr. *dódeka* (δώδεκα) „dvanásť“ a *nésos* ž. (νήσος) „ostrov“ (v modernej gréčtine νήσος,⁴ v slovenskom prepise *nisos*, so zohľadnením dnešnej hláskovej platnosti písmena éta /η = [i]/, ktorým sa v klasickej gréčtine znamenávala dlhá samohláska *é*).

Grécke pomenovanie *Dodekanisa* znamená doslova „dvanásť ostrovov“. Ako upozorňuje (s odkazmi na ďalšiu literatúru) príslušné heslo v gréckej verzii internetovej encyklopédie Wikipedia, uvedený geografický názov je písomne doložený až v byzantskom období (od 8. stor.); v priebehu historického vývoja sa jeho ponímanie – v zmysle použitia vo vzťahu k rôznym ostro-

³ Doklady z modernej gréčtiny uvedené v texte príspevku transkribujeme do latinky v zmysle prepisu navrhnutého K. Palkovičom (1981, s. 78 – 79), doklady z klasickej gréčtiny prepisujeme v súlade s platnými Pravidlami slovenského pravopisu (2013, s. 83 – 84). V zozname použitej literatúry uvádzame bibliografické údaje o novogréckych zdrojoch vo vedeckej transliterácii.

⁴ V modernej gréčtine ide o štylisticky vyšší (patriaci do tzv. kathareusy, t. j. archaizujúceho literárneho jazyka; porov. Mpampiniōtēs et al., 1998, s. 1 192) pendant bezpríznamového pomenovania *nisi* (νησί) „ostrov“, ktorého etymologickým východiskom je gr. *néSION* (νησίον) ako pôvodná zdobenina vzniknutá na základe klasickeho gr. *néSOS* „ostrov“, doložená od helenistického obdobia (Mpampiniōtēs, 2011, s. 922, s. v. νήσος).

vom v Egejskom mori – postupne menilo, pričom v súčasnosti sa k zmienenej ostrovnej skupine zaraďuje 15 významnejších ostrovov a 93 menších ostrovčekov (porov. Dōdekánēsa). Názov *Dodekanisa* bol použitý aj v záhlaví príslušného hesla v slovenskej verzii Wikipédie (porov. *Dodekanisa*).

Vráťme sa však k slovenskému názvu *Dodekanéz*, ktorý nachádzame v odbornej literatúre (porov. vyššie). Zdá sa, že pri etablovaní jeho formy zohral určitú úlohu iný grécky geografický názov, takisto obsahujúci vo svojej slovo tvornej štruktúre klasické gr. *nésos* „ostrov“ – máme na mysli gr. *Peloponnesos* (Πελοπόννησος) „Peloponéz, polostrov tvoriaci južnú časť Grécka“, čo je substantívum vzniknuté zo spojenia *Pelopos nésos* (Πέλοπος νῆσος) „Pelopov ostrov“, podľa mýtického vládcu Pelopa (nom. sg. *Pelops*, gr. Πέλοψ).⁵

Pri priamom prevzatí zo starej gréčtiny do slovenčiny by sme očakávali formu **Peloponés*, t. j. zachovanie gréckej nezneljej spoluhlásky *s*.⁶ Slovenská forma *Peloponéz* (so znelým *z*) naznačuje, že názov gréckeho polostrova bol prevzatý do slovenčiny latinským prostredníctvom, t. j. z lat. *Peloponnēsus*,⁷ v slovenskej tradícii vyslovovaného [-nézus], s výslovnosťou [z] pre latinskú grafému *s* v pozícii medzi dvoma samohláskami.⁸

3.2. Ako však dospieť k formám *Dodekany*, *dodekanský*? Podľa nášho názoru je tu potrebné uvažovať o pôsobení cudzojazyčného faktora.

Vzhľadom na tradičnú úlohu nemeckého jazyka v slovenskom (i českom) etnicko-jazykovom i kultúrnom kontexte považujeme za možné vysloviť predpoklad, že príslušný geografický názov bol sprostredkovaný nemčinou, kde má podobu *Dodekanes*, pričom z morfológického hľadiska ide o podstatné meno mužského rodu a jednotného čísla (porov. napr. Duden online, s. v.). V Digitálnom slovníku nemeckého jazyka naň nachádzame najstaršie doklady z r. 1916: *Im Ägäischen Meer hat Italien während des Tripoliskrieges den sogenannten Dodekanes, zwölf Inseln an der kleinasiatischen Küste, darunter Kos*

⁵ O pôvode názvu porov. napr. Lutterer – Kropáček – Huňáček (1976, s. 210), Mpampiniotiēs (2011, s. 1077).

⁶ Porov. čes. *Peloponés*. – Priamo z gréčtiny je prevzaté aj maď. *Peloponnészosz*.

⁷ K dokladom u rímskych autorov porov. Lewis – Short (s. v. *Pēlōpōnnēsus*).

⁸ Porov. slovenské výrazy – majúce latinské etymologické východisko i sprostredkované latinčinou – typu *akuzatív* (z lat. *accūsātīvus*), *filozofia* (z lat. *philosophia* < gr.), *fyzika* (z lat. *physica* < gr.), *mizéria* (z lat. *miseria*), *prezencia* (z lat. *praesentia*) a pod., ako aj mená osôb *Jozef* (z lat. *Iosephus* < hebr.), *Dezider* (z lat. *Dēsīderius*) a i. – Príslušná koreňová morféma s významom „ostrov“ sa nachádza aj v druhej časti zložených geografických názvov *Polynézia*, *Mikronézia*, *Melanézia*.

und Rhodos, besetzt „V Egejskom mori obsadilo Taliansko počas tripolskej vojny [taliansko-turecká vojna v r. 1911 až 1912 – L. K.] takzvaný Dodekanéz, dvanásť ostrovov pri maloázijskom pobreží, medzi nimi Kos a Rodos“. *Bevor das geschah, brach der Balkankrieg aus, und Griechenland würde sicherlich wie die anderen türkischen Inseln auch den Dodekanes besetzt haben, wenn dort nicht noch italienische Truppen gestanden hätten* „Skôr ako sa tak stalo, vypukla [r. 1912 – L. K.] balkánska vojna a Grécko by bolo určite obsadilo, tak ako iné turecké ostrovy, aj Dodekanéz, keby sa tam už neboli nachádzali talianske vojská“ (obidva doklady pochádzajú z časopisu *Die Grenzboten*; DWDS, s. v. *Dodekanes*).

Nemecký názov *Dodekanes* mohol preniknúť do nášho prostredia⁹ v zahraničnej (t. j. akiste i v rakúskej či nemeckej) tlači, informujúcej – v rôznych obdobiach – aj o dianí v príslušnej časti Európy. Koncové *-es* v nem. *Dodekanes* (z etymologického hľadiska tvoriace súčasť koreňovej morfémy *-nes-* < gr. *nésos*, porov. vyššie) mohlo byť mylne interpretované ako gramatická koncovka množného čísla, ktorá je známa nielen z latinčiny a románskych jazykov či angličtiny, ale aj z gréčtiny. Stretávame sa s ňou i v názvoch gréckych súostroví *Kyklades* mn. (Κυκλάδες) a *Sporades* mn. (Σποράδες),¹⁰ ktoré sa v slovenčine aj češtine adaptovali v podobe *Kyklady*, *Sporady*. Nie je preto vylúčené, že analogicky – hoci z diachrónneho hľadiska nekorektne – bol i názov *Dodekanes*, označujúci skupinu ostrovov, adaptovaný v plurálovej forme *Dodekany*, od ktorej bolo odvodené vzťahové adjektívum *dodekanský*.

Alternatívny pokus o výklad analyzovaných foriem počíta s úlohou angličtiny. V tomto jazyku sa zmienený geografický objekt nazýva *Dodecanese*, pričom uvedený výraz môže fungovať ako substantívum aj adjektívum. Možno si azda predstaviť, že keď sa menej skúsený či svedomitý (v zmysle overovania faktov a pod.) prekladateľ z angličtiny stretol so spojením *Dodecanese islands* „Dodekanézske ostrovy“, chybné tu interpretoval angl. *Dodecanese* ako vzťahové adjektívum s príponou *-ese*¹¹ (porov. angl.

⁹ Filologická dokumentácia príslušného názvu – vrátane identifikácie jeho najstarších dokladov – by si nepochybne vyžadovala rozsiahly heuristický výskum (excerpcia tlačených médií, geografickej, resp. i cestopisnej literatúry a i.), ktorý už prekračuje vlastný tematický rámec nášho príspevku.

¹⁰ Porov. aj ich názvy lat. *Cycladēs* mn., *Sporadēs* mn. (k dokladom u rímskych autorov porov. Lewis – Short, s. vv. *cyclās*, *Spōrādes*), fr., angl. *Cyclades*, *Sporades*.

¹¹ Uvedený anglický sufix je prevzatý zo stfr. *-eis* (dnešné fr. *-ois*, *-ais*), ktorého východiskom je lat. *-ēnsis*, akuz. sg. *-ēnsem* (Onions, 1966, s. 326, s. v. *-ese*); porov. lat. *hortus* „záhrada“: *hortēnsis* „záhradný“, *prātum* „lúka“: *prātēnsis* „lúčny“, *Athēnae* mn. „Atény“: *Athēnēnsis* „aténsky; Aténčan“ a pod.

Chin-ese „čínsky“, *Japan-ese* „japonský“, *Leban-ese* „libanonský“ ako odvodeniny od angl. *China* „Čína“, *Japan* „Japonsko“, *Lebanon* „Libanon“ a pod.) a nekorektne ho slovotvorne adaptoval v podobe *dodekan-ský*. Univerbizáciou spojenia *Dodekanské ostrovy* mohol dostatočne vzniknúť aj jednoslovný názov *Dodekany* – dodajme, že vďaka rozvoju počítačových technológií (internet, sociálne siete a pod.) sa v dnešných časoch môžu podobné filologické nekorektnosti šíriť, žiaľ, prakticky neobmedzene.

4. Už zmienené heslo *Dodekanisa* v slovenskej verzii Wikipédie zaraďuje pomenovanie *Dodekanské ostrovy* k názvom príslušného geografického objektu, ktoré sa používajú „zriedkavo“. Domnievame sa, že do vedeckých a odborných textov takéto – jazykovo chybné – pomenovanie (rovnako ako jeho jednoslovný ekvivalent *Dodekany*) nepatrí.¹² Je tu potrebné používať názov *Dodekanéz*, resp. *Dodekanézske ostrovy*.

Zároveň si dovoľujeme vysloviť názor, že okrem singulárovej formy *Dodekanéz* by bolo možné akceptovať aj plurálovú formu *Dodekanézy*, s ktorou sa takisto stretávame v prostredí slovenského internetu:

Grécky ostrov Kos, inak známy ako rodiisko Hippokrata, otca modernej medicíny, patrí do súostrovia Dodekanézy v Egejskom mori. (hiking.denikn.sk 18. 10. 2011) – *Niektoré centrá si zachovali svoj význam (Korint, Dodekanézy, Kyklady), iné ustúpili do úzadia (Atény, Kréta).* (ff.truni.sk, učebný text z r. 2020) – *Skupina gréckych ostrovov v juhovýchodnej časti Egejského mora nazývaná Dodekanézy je totiž najkrajšia po sezóne, keď si domáci obyvatelia začnú užívať pokoj a príjemné teploty.* (plus7dni.pluska.sk 25. 4. 2020) – *Po druhej svetovej vojne Taliansko postúpilo Dodekanézy Grécku s ustanovením o ich demilitarizácii.* (trend.sk 7. 10. 2022) – *V piatok sa oblasť s extrémnym tepelným stresom ešte viac rozšíri. Zasiahne aj Dodekanézy a ďalšie pevninské regióny.* (imeteo.sk 25. 7. 2025)

Forma *Dodekanézy*, ktorá zrejme vznikla univerbizáciou názvu *Dodekanézske ostrovy*, reflektuje fakt, že ide o skupinu ostrovov – zaraďuje sa teda k jednoslovným plurálovým názvom *Aleuty*, *Falklandy*, *Maldívy*, *Seychely*, *Špicbergy* a i., ktoré označujú súostrovia v rôznych častiach sveta a majú štatút exoným (porov. *Názvy geografických objektov...*).

¹² Aj v analyzovanej súvislosti možno akiste pripomenúť výstižné konštatovanie slovenského historika a klasického filológa P. Valachoviča: „Práve pri sledovaní rôznej tzv. ‚populárnej‘ literatúry alebo kultúrnej publicistiky pozorujem, že ‚odborníci‘ veľmi často robia chyby, ktoré sa potom vykladajú ako prirodzené tendencie vývoja slovenského jazyka“ (Valachovič, 2002, s. 36).

LITERATÚRA

Dōdekánēsa. Dostupné na <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CF%89%CE%B4%-CE%B5%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B1> [cit. 14. 10. 2025].

Dodekanisa. Dostupné na <https://sk.wikipedia.org/wiki/Dodekanisa> [cit. 14. 10. 2025].

Duden online. Dostupné na <https://www.duden.de> [cit. 14. 10. 2025].

DWDS. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute. Dostupné na <https://www.dwds.de/> [cit. 14. 10. 2025].

Encyclopaedia Beliana. Slovenská všeobecná encyklopédia. Tretí zväzok (Č – Eg). Bratislava: Encyklopedický ústav SAV – Veda, vydavateľstvo SAV, 2003. 702 s.

Index českých exonym. Dostupné na <https://ags.cuzk.cz/jmenasveta/> [cit. 14. 10. 2025].

LEWIS, Charlton T. – SHORT, Charles: A Latin Dictionary. Oxford: Clarendon Press 1879. Dostupné na <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.04.0059> [cit. 14. 10. 2025].

LUTTERER, Ivan – KROPÁČEK, Luboš – HUŇÁČEK, Václav: Původ zeměpisných jmen. Etymologický slovník 1000 vlastních jmen zemí, měst a přírodních objektů z celého světa. Praha: Mladá fronta 1976. 303 s.

Malá encyklopédia zemepisu sveta. Autori poľského originálu: Józef Szaflarski et al.; zostavovateľ slovenského vydania: Peter Mariot. Bratislava: Obzor 1976. 560 s.

MPAMPINIŌTĚS, Geórgios D.: Etymologikó Lexikó tēs Néas Ellenikēs Glóssas. B' ékdosē. Athína: Kéntro Lexikologías E.P.E. 2011. 1 662 s.

MPAMPINIŌTĚS, Geórgios D. et al.: Lexikó tēs Néas Ellenikēs Glóssas. Athína: Kéntro Lexikologías 1998. 2 064 s.

MRÁZEK, Ivan: Drahé kameny Anatólie, Dodekan a Kypru ve starověku. Brno: Masarykova univerzita 2024. 272 s.

Názvy geografických objektov z územia mimo SR. Dostupné na <https://www.skgeodesy.sk/sk/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/nazvy-geografickych-objektov-z-uzemia-mimo-sr/> [cit. 14. 10. 2025].

ONIONS, Charles T.: The Oxford Dictionary of English Etymology. Oxford: Oxford University Press 1966. xiv, 1 026 s.

PALKOVIČ, Konštantín: Transkripcia zo starej a novej gréčtiny do slovenčiny. In: Slovenská reč, 1981, roč. 46, č. 2, s. 76 – 80.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Matej Považaj. 4., nezmen. vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

STRUHÁROVÁ, Michel: Iónske alebo Dodekanské ostrovy? Grécke leto má stovky tváří. In: Sme.sk 28. 5. 2025. Dostupné na <https://cestovanie.sme.sk/c/23247310/mozaika-greckych-ostrov-aj-opakovana-navsteva-vyraza-dych.html> [cit. 14. 10. 2025].

ŠTUSÁKOVÁ, Hana: Geografické názvy na obecně zeměpisných a vlastivědných mapách. In: Zprávy Geografického ústavu ČSAV, 1973, roč. 10, č. 8, s. 3 – 6.

VALACHOVIČ, Pavol: K prepisu antických mien do slovenčiny. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Vedecký seminár (Bratislava 19. – 20. október 2000). Ed. Ľubor Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 35 – 37.

VALENTOVÁ, Iveta et al.: Slovenská onomastická terminológia. Bratislava – Trnava: Typi Universitatis Tymiaviensis 2024. 476 s.

Slovenská Wikipédia ako zdroj dát pre korpus chýb

RADOVAN GARABÍK

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: The article describes an error corpus of Slovak, compiled from Wikipedia's revision history. The errors were automatically extracted and classified into spelling, typographical, lexicosemantic, diacritical, capitalization, or punctuation ones. The corpus is available via the NoSketch Engine corpus manager interface, presented in a parallel text format, and the classified errors are publicly available in a form of datasets. The corpus is a valuable resource documenting naturally occurring linguistic errors.

Keywords: corpus, error corpus, wikipedia, Slovak

Úvod

Článok je ďalším zo série opisujúcej významné korpusy Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied. Predstavíme v ňom chybový korpus CHIBY, spracovávajúci revízie slovenskej Wikipédie^{1,2}.

Chybové korpusy (alebo korpusy chýb) sú špeciálnym typom korpusov, v ktorých sú v texte označené chyby, často aj s ich prípadným správnym variantom. Tieto korpusy sa v korpusovej lingvistike nevyskytujú často a nepatria medzi vlajkové lode veľkých korpusov. Napriek tomu majú neodškriepiteľný význam hlavne v oblasti tréningu nástrojov na automatickú opravu chýb v texte alebo pri výskume zameranom na osvojovanie si jazyka (či už ako L1, alebo ako cudzieho). Jednou z hlavných príčin menšieho rozšírenia chybových korpusov je ich celková náročnosť, pretože chyby je (často) nevyhnutné značkovať ručne.

Pri tvorbe chybových korpusov sa mnohokrát využívajú práce žiakov či študentov, ktoré sú obvykle tak či tak kontrolované a opravované, pretože cieľená ručná anotácia chybových korpusov by bola značne náročná. Podobne vznikol aj chybový korpus češtiny (Pala et al., 2003). Naopak, slovenský kor-

¹ <https://sk.wikipedia.org/>

² Článok si nekladie za cieľ rozhodnúť, či je Wikipédia/wikipédia proprium alebo apelatívum a podsúvať tak čitateľom dojem, že existuje jediná možná kapitalizácia tohto slova.

pus textov študentov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk ERRKORP sa vykonával touto ťažšou cestou cielenej anotácie chýb, čo umožnilo ich veľmi podrobnú a detailnú klasifikáciu (Gajdošová et al., 2024).

O Wikipédii

Wikipédiu netreba špeciálne predstavovať – ide o kolaboratívnu encyklopédiu, ktorá sa snaží pokryť celú oblasť ľudských vedomostí. Táto encyklopédia existuje vo veľkom množstve jazykových variantov vrátane slovenčiny, hoci slovenská verzia Wikipédie je pomerne slabšia a menšia než niektoré mutácie „väčších“ jazykov.

Z praktického pohľadu je veľmi významná aj licenčná politika Wikipédie, ktorá umožňuje zdieľať texty a ich odvodeniny pod pomerne atraktívnou licenciou Creative Commons Attribution/Share-Alike License 4.0 Unported (CC BY-SA 4.0).

Jednou z lákavých črt Wikipédie, na ktorej bol pôvodne založený raketový nárast jej popularity, je možnosť kolaboratívnej editácie (pôvodne bez obmedzenia, nutnosti registrácie a pod.) a následné vytvorenie pomerne silnej komunity redaktorov. Je charakteristická tým, že jednotlivé články sa veľmi často menia, pričom väčšina zmien predstavuje drobné úpravy a doplnky. Veľkú časť týchto zmien tvoria opravy chýb, ktoré nevedomky vniesol do pôvodného textu jeho autor. Wikipédia je preto veľmi cenným zdrojom práve pri vytváraní takéhoto chybového korpusu.

Na druhej strane, tento otvorený prístup má za následok jeden veľký problém, ktorý sa prejavuje aj pri tvorbe chybového korpusu, a to sú takzvaní vandali. V slangu redaktorov Wikipédie ide o prispievateľov, ktorých cieľom je buď anonymne sa zviditeľniť, alebo priamo škodiť. Snažia sa vnášať rôzne chyby, vyslovené klamstvá či nepravdy, často aj vulgárneho charakteru (na rozdiel od moderného trendu šírenia rôznych dezinformácií, ktoré majú buď skrytú agendu, alebo ich autori žijú vo svojom vlastnom svete a dezinformáciám naozaj veria).

Vo väčších wikipédiách, napríklad v anglickej, pôvodní redaktori článkov tieto chyby prakticky okamžite opravajú, aspoň v prípade väčších, významnejších článkov. To však celkom neplatí pre slovenskú Wikipédiu, kde takéto vandalské zmeny môžu často zostať nepovšimnuté dlhé roky alebo aj navždy. Špecifickým problémom pri tvorbe chybového korpusu z dát Wikipédie je to,

že takéto zásahy nemožno považovať za opravy chýb, často ide o pravý opak (vnášanie chýb). Na druhej strane ani následná oprava vandalských zmien nie je opravou typických chýb v texte, a preto nie je vhodná pre chybový korpus.

Chybový korpus CHIBY

Náš chybový korpus CHIBY obsahuje revízie textov (na úrovni odsekov) s automatickou anotáciou typu zmien; cieľom je maximalizovať inkluzívnosť, takže zahrnuté sú (po uplatnení jednoduchých filtrov na vhodnosť a legitimitu zmien) všetky za sebou nasledujúce revízie, čo, bohužiaľ, zvyšuje pravdepodobnosť, že do korpusu cez filtre prenikli aj vandalské zmeny.

Klasifikácia chýb v našom korpuse je inšpirovaná klasifikáciou opísanou J. Buštom a kol. (2009). Rozlišujeme nasledujúce anotácie zmien (zodpovedajú štruktúram v korpusovom manažéri, kde sa zobrazujú intuitívnymi skratkami):

- spelling – zmena v pravopise slova
- punct – zmena v interpunkcii
- typographical – typografická úprava
- diacritics – zmena (iba) v diakritike alebo zmena zachováajúca ekvivalenciu (po NFKD dekompozícii) textu v Unicode (UAX15)
- capitalisation – zmena (iba) vo veľkosti písmen
- lexicosemantic – lexikálno-sémantická, všeobecná zmena slova alebo viacerých slov
- unclassified – rôzne iné, nezaradené zmeny

Revízie v bielych znakoch nie sú osobitne označené, prejavajú sa v rozdielnych medzerách v paralelnom zobrazení textu.

Z uvedenej klasifikácie je zrejmé, že typy chýb sa niekedy prekrývajú. Zmenu v diakritike by sme mohli klasifikovať aj ako zmenu v pravopise slova alebo zmena v pravopise môže byť chápaná aj ako lexikálno-sémantická, najmä ak ide o zmenu z jedného existujúceho slova na iné.

Štruktúra korpusu

Na rozdiel od väčšiny slovenských písaných korpusov nie je tento korpus lematizovaný, keďže jeho ťažisko je práve v „zle napísaných“ slovách, kde by sa nedala dosiahnuť želaná presnosť lematizácie. Slová majú iba

dva atribúty, *word* je slovo v tvare, v ktorom sa vyskytuje v texte (vrátane zachovania veľkosti písmen), *lc* je slovo, v ktorom sú všetky písmená konvertované z veľkých na malé.

Korpus je členený do dokumentov, každý dokument zodpovedá jednej revízií jedného článku vo Wikipédii, kde zachovávame iba tie vety, v ktorých bola uskutočnená zmena. Dokumenty sa ďalej delia na vety <s> (ale nie na odseky), podobne ako v ostatných korpusoch JÚLŠ¹. V tabuľke 1 uvádzame všetky štruktúry korpusu.

Tabuľka 1 – Štruktúry korpusu

doc	dokument (článok Wikipédie)
doc.page	názov článku
doc.contributor	autor zmeny
doc.comment	opis zmeny (komentár zadávaný autorom zmeny)
doc.date	dátum zmeny (vo formáte ISO 8601)
doc.wordcount	počet slov v dokumente
s	veta
g	na tomto mieste sa medzi tokenmi nenachádza medzera
lexicosemantic punct unclassified diacritics spelling capitalisation typographical	indikuje miesto, na ktorom bol zmenený text, a typ zmeny

Predchádzajúce korpusy spracovávajúce editovacie zmeny vo Wikipédii

Zrejme prvým cielene lingvistickým korpusom založeným na opravách Wikipédie bol francúzskojazyčný chybový korpus (Max – Wisniewski, 2010). Poľský korpus je zdokumentovaný u Grundkiewicza (2013), použitý softvér autori nazvali Wiki Edits (Grundkiewicz – Junczys-Dowmunt, 2014) a okrem poľského ho použili aj na vytvorenie anglického chybového korpusu.

¹ <https://www.juls.savba.sk/tools.html#Korpusy>

Ďalej existuje málo zdokumentovaný softvér na extrakciu revízií pochádzajúci z Ústavu formálnej a aplikovanej lingvistiky, Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy².

Bakalárska práca (Kletečka, 2017) tiež opisuje tvorbu chybového korpusu (češtiny) na zmenách vo Wikipédii. Použitý softvér je tiež dostupný ako Open Source³.

Tvorba korpusu

Po analýze dostupných možností (dostupné nástroje uvedené v predchádzajúcej časti poväčšine nefungovali na novej verzii Wikipédie alebo mali rôzne iné nedostatky a problémy) sme sprevádzkovali a upravili Wiki Edits. Tento softvér používa heuristiku na zistenie vandalských zmien – na základe kľúčových slov v komentári nasledujúcej zmeny, ktoré indikujú vrátenie vandalskej verzie do predchádzajúceho stavu. Adaptácia softvéru na iný jazyk spočíva hlavne v zmene tejto funkcie, väčšinou poskytnutím zoznamu takýchto kľúčových slov. Podobne sme postupovali aj my, tieto kľúčové slová sme získali z frekvenčnej analýzy komentárov zodpovedajúcich zmenám slovenskej Wikipédie. Na informáciu uvádzame regulárny výraz na zistenie vandalských zmien v originálnej poľskej verzii:

„`anulowan|wycofan|cofnie|cofnie|przywróc|przywróc|revert|rewert`“
a v našej slovenskej verzii: „`revert|vráten|vraten|vandal|obnov|revízia|revízia`“.

Wiki Edits sme neskôr upravili, aby fungoval aj v súčasnej (v čase písania tohto článku) verzii⁴ programovacieho jazyka Python 3, táto verzia Wiki Edits je dostupná na adrese <https://github.com/garabik/wikiedits3>.

Tabuľka 2 – najčastejšie zmeny v kapitalizácii

<i>počet zmien</i>	<i>originál</i>	<i>revízia</i>
109	v	V
100	Druhej	druhej
95	prof	Prof
83	The	the
77	V	v
72	Majstrovstvách	majstrovstvách

² <https://github.com/ufal/wiki-error-corpus>

³ <https://github.com/jirkle/ErrCorp>

⁴ <https://www.python.org/>

Tabuľka 3 – najčastejšie zmeny v diakritike

<i>počet zmien</i>	<i>originál</i>	<i>revízia</i>
164	svojim	svojím
143	kedže	keďže
137	su	sú
134	prevážne	prevažne
114	km2	km ²
109	Keďže	Keďže

Tabuľka 4 – najčastejšie lexikálno-sémantické zmeny

<i>počet zmien</i>	<i>originál</i>	<i>revízia</i>
2369		približne
1600	je	bol
1457	sa	
1254		sa
1099	avšak	ale
1009		v

Poznámka: Prázdna bunka znamená, že išlo buď o doplnenie (originál), alebo vymazanie (revíziu) slova.

Tabuľka 5 – najčastejšie zmeny v pravopise

<i>počet zmien</i>	<i>originál</i>	<i>revízia</i>
904	se	sa
537	súčastnosti	súčasnosti
298	ktorý	ktorí
278	z	s
269	s	z
210	v	vo

Zhrnutie

Korpus CHIBY poskytuje verejnosti nový, významný zdroj lingvistic-
kých dát slovenského jazyka. Korpus je prístupný na adrese <https://www.juls.savba.sk/errcorp.html> prostredníctvom korpusového manažéra NoSketch Engine, vo formáte paralelného korpusu (originál – revízia). Celkovo korpus

obsahuje 952 933 záznamov revízií (po odstránení vandalských zmien). Pre zaujímavosť tu uvádzame v tabuľkách 2 až 5 najčastejšie zmeny pre rôzne kategórie revízií. Datasets kompletných tabuliek sú dostupné na stránke korpusu. Korpus chýb sa občas aktualizuje, zachytáva tak pomerne aktuálne nové verzie slovenskej Wikipédie vrátane aktuálnych alebo novších spoločenských jazykových prejavov.

LITERATÚRA

BUŠTA, Jan – JAKUBÍČEK, Miloš – HLAVÁČKOVÁ, Dana – PALA, Karel: Classification of Errors in Text. In RASLAN 2009 : Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing. 1. vyd. Brno: Masaryk University, 2009. s. 109 – 119. ISBN 978-80-210-5048-8.

GAJDOŠOVÁ, Katarína – LEVICKÁ, Jana – UHLIARIK, Ivor: Korpus textov študentov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk. In: Jazykové chyby v slovenčine ako cudzom jazyku na báze akvizičného korpusu. Ed. Jana Pekarovičová. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2024, s. 30 – 73. ISBN 978-80-223-5868-2.

GRUNDKIEWICZ, Roman: Automatic Extraction of Polish Language Errors from Text Edition History. In: Habernal, I., Matoušek, V. (eds) Text, Speech, and Dialogue 2013. Lecture Notes in Computer Science, zv. 8082. Springer, Berlin, Heidelberg 2013, s. 129 – 136. https://doi.org/10.1007/978-3-642-40585-3_17.

GRUNDKIEWICZ, Roman – JUNCZYS-DOWMUNT, Marcin: The WikEd Error Corpus: A Corpus of Corrective Wikipedia Edits and Its Application to Grammatical Error Correction. In: Przepiórkowski, A., Ogrodniczuk, M. (eds) Advances in Natural Language Processing. NLP 2014. Lecture Notes in Computer Science, zv. 8686. Cham: Springer 2014, s. 478 – 490. https://doi.org/10.1007/978-3-319-10888-9_47.

KLETEČKA, Jiří.: Wikipedia Learner's Corpus. Bakalárska práca. Brno: Fakulta informatiky, Masarykova Univerzita 2017.

MAX, Aurélien – WISNIEWSKI, Guillaume: Mining Naturally-occurring Corrections and Paraphrases from Wikipedia's Revision History. In: Proceedings of the Seventh International Conference on Language Resources and Evaluation 2010. S. 3143 – 3148.

PALA, Karel – RYCHLÝ, Pavel – SMRŽ, Pavel: Text corpus with errors. In: Text, Speech and Dialogue: Sixth International Conference, TSD 2003, Berlin, Springer Verlag 2003, s. 90 – 97.

CC BY-SA 4.0. Creative Commons Attribution/Share-Alike License 4.0 Unported.

<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/> [cit. 27. 10. 2025].

UAX15. Unicode Standard Annex #15: Unicode Normalization Forms Najnovšia verzia: <https://www.unicode.org/reports/tr15/> [cit. 27. 10. 2025].

Z DEJÍN NÁŠHO JAZYKA

Predspisovné obdobie 2. Predveľkomoravské, veľkomoravské a poveľkomoravské obdobie

PAVOL ŽIGO

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: These reached their full bloom after the arrival of Constantine and Methodius in Great Moravia (863). In the Great Moravian period a number of Old Slavonic monuments came into being; these, however, have not been fully preserved in their original form, and we know some of them only from later copies. It is principally religious writings which are represented in these monuments: evangeliaries (writings containing details of Christ's life and teaching), homilies (interpretations of parts of the Bible), psalms (biblical songs and poems), and a variety of prayers. Of the older literary genres we find laudatory prose and poetry (hymns), as well as monuments of a legal character: ecclesiastical and secular codes. Old Slavonic monuments were recorded in Glagolitic (a script composed from the small letters of the Greek alphabet), Cyrillic (developed later from uncial, a script with elements of the small and large Greek alphabets) and Latin scripts. Glagolitic writings include evangeliaries, e.g. the Zograf Codex (codex = ancient manuscript book), and the Sinai Psalter; of the legal monuments the secular code *Zakon sudnyj ljudem* is extant. The Aseman Codex, the psalm collection *Sava's Book*, *Life of Constantine* and *Life of Methodius*.

Keywords: history of Slovak Language, pre-standard period, Old Church Slavonic language, the first writing and the oldest texts, the Great Moravian time

Prvé písmo a najstaršie texty

1. Predveľkomoravské obdobie (prvá tretina 9. storočia)

Obdobie 9. – 12. storočia bolo etapou významných spoločenských a jazykových zmien a základov stabilizácie jazyka na našom území. Po vy-

manení sa Slovanov spod avarskej nadvlády koncom ôsmeho storočia, po ich aktivitách vytvárajú kniežatstvá, v dôsledku Pribinových kontaktov s Bavormi, vysvätení kostola v Nitre a po vyhnaní Pribinu z Nitry prenikli do popredia Rastislavove snahy o emancipáciu Slovanov. V roku 845 kráľ Východofranskej ríše Ľudovít Nemec vojensky napadol Veľkú Moravu, zbalvil vlády Mojmíra a kniežatstvo zveril Mojmírovmu synovcovi Rastislavovi. Prvým pokusom o vymanenie sa spod franského vplyvu bola neúspešná misia do Ríma, na ktorú potom nadväzovala žiadosť byzantskému cisárovi Michalovi III. o vyslanie učiteľa a biskupa na Moravu. Svedčia o tom slová:

Stalo sa v tie dni: Rastislaw, knieža slovienske, so Svätoplukom poslali (poslov) z Moravy k cisárovi Michalovi, hovoriac takto: Božou milosťou zdraví sme, i prišli k nám učítelia mnohí, kresťania z Vlách i z Grécka, i z Nemiec, učiac nás rozlične. Ale my Slovieni sme prostý ľud a nemáme, kto by nás napravil na pravdu a zmysel vyložil. No dobre. Vladyka, pošli (nám) takého muža, ktorý nám zavedie všeobecnú spravodlivosť. Vtedy cisár Michal riekol Filozofovi Konštantínovi: „Či slyšíš, Filozof, reč túto? Iný to nemôže učiniť okrem teba. Hľa, tu máš dary mnohé a pojímuc brata svojho opáta Metoda, idže; bo vy (dvaja) ste Solúnčania a Solúnčania všetci čisto sloviensky rozprávajú.“ Vtedy nesmeli odrieknuť ani Bohu, ani cisárovi, podľa slova svätého apoštola Petra, ktorý povedal: „Boha sa bojte, cisára ctite“ (I. Peter 2, 17), ale veľkú uslyšiac reč, na modlitby sa oddali aj s inými, ktorí boli toho istého ducha ako i oni.¹

Predpokladanou hranicou predveľkomoravského a veľkomoravského obdobia je rozmedzie prvej a druhej polovice 9. storočia, keď sa začali na našom území po príchode Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu (r. 863) rozvíjať centrá, ktoré v plnej miere plnili svoje vzdelanecké a náboženské funkcie.² Z autentických historických textov a z ich neskorších odpisov je známe, že územie Veľkej Moravy ešte pred byzantskou misiou ovplyvňovali kresťanské misie franského a bavorského pôvodu.³ Konštantín

¹ PAULINY, Eugen: Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy. Bratislava. SVKL 1964, s. 35; TENŽE: Na písme zostalo. Bratislava. Perfekt 2013, s. 21.

² KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava. Univerzita Komenského 2011, s. 8.

³ Pozri úryvok žiadosti cisárovi Michalovi III.

a Metod neprišli na územie pohanov a nepriniesli novú vieru, ale sila zjednocujúceho procesu ich misie sa prejavila okrem náboženskej sféry aj v spoločenskej, hospodárskej a právnej oblasti. Ich misia mala veľký význam z hľadiska vnútorného usporiadania štátu, ustáľovania práva a aj vtedajšej vnútornej i zahraničnej politiky. Výrazným a veľmi účinným prostriedkom na dosiahnutie tohto cieľa bol preklad evanjelií do jazyka domáceho obyvateľstva.

2. Veľkomoravské obdobie (2. polovica 9. storočia)

Počiatok veľkomoravského obdobia je z hľadiska rozvoja jazyka ohraničený príchodom Konštantína a Metoda a ich misie na územie Veľkej Moravy, resp. vytvorením špecifickej – prvej slovanskej ucelenej grafickej sústavy – hlaholiky. V obrane prvého komplexného slovanského písma, odrážajúceho jazyk Slovienov, mních Chrabr na začiatku 10. storočia napísal:

Prv však Slovieni nemali knihy (písmená), ale z črt a zárezov čítali a hľadali, súc ešte pohanmi. Pokrstiac sa pokúšali sa rímskymi i gréckymi písmenami písať sloviensku reč bez poriadku. ... A tak bolo mnohé roky.⁴

Hlaholské písmo – hlaholika

Prvé písmo Slovanov – hlaholiku – začal zostavovať Konštantín ešte pred príchodom na Veľkú Moravu. Základom tohto písma bola grécka minuskula – malé písmená gréckej abecedy – dotvorená potrebou hláskového systému praslovančiny a myšlienkou o funkčnosti tohto písma. Súčasťou hlaholských písmen sa stali kresťanské symboly – kríž, trojuholník a kruh. Prvé písmeno hlaholskej abecedy – *A* – malo podobu kríža (obr. 1). Prvé písmená Evanjelia podľa Jána slovami *Iskoni bě slovo* (*Na počiatku bolo slovo...*) odrážajú kresťanské poslanie misie: písmeno *I* vzniklo spojením trojuholníka (symbol Svätej Trojice) a kruhu (symbol Božej nekonečnosti); druhé písmeno v slove *iskoni* – písmeno *S* – je prevráteným obrazom prvého písmena.

⁴ PAULINY, E., 1964, s. 19.

†	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
a	b	v	g	d	e	ž	dz	z	i(že)	i
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20
Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
j (g/đ)	k	l	m	n	o	p	r	s	t	uk
30	40	50	60	70	80	90	100	200	300	400
Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
fert	ch	ot	fita	c	č	š	yžica	ь	y	ь
500	600	700		900	1000	800				

Ɱ Ɱ Ɱ Ɱ Ɱ
 jät' ju oN joN eN/jeN

Obr. 1 – Hlaholská abeceda s vyjadrením číselných hodnôt a jej prepis do latinky.

Hlaholikou sa vyjadrovali všetky zvukové zvláštnosti praslovančiny, pre ktoré gréčtina ani latinčina nemala znaky. Išlo o hlásky ž, č, š, nosové hlásky *o* (čítaj *on*), *e* (čítaj *en*) a redukované hlásky (jery). Pôvodná veľkomoravská podoba hlaholiky obsahovala 38 znakov odrážajúcich prvky 24 písmen gréckej malej abecedy a ďalších 14 znakov pravdepodobne súdobej hebrejskej či samaritánskej abecedy. Každé písmeno vyjadrovalo aj číselnú hodnotu, čím hlaholika nadobudla povahu prvej slovanskej číselnej sústavy. Špecifickým znakom hlaholiky sa stalo písmeno slúžiace na zapisovanie zvuku *dz* (s číselnou hodnotou 8), ktorý bol typický len pre oblasť Veľkej Moravy. Na inom území Slovanov v staroslovienčine táto hláska nebola.

V *Živote Konštantínovom* sa píše, že Konštantín začal prekladať evanjeliár ešte pred príchodom na Veľkú Moravu. Dobou svojho vzniku je Konštantínovmu prekladu najbližší hlaholský evanjeliár zo začiatku 11. storočia, *Assemaniho Evanjeliár* s prvotnými prekladmi evanjelií, ako prvého Evanjelia podľa Jána:

1. Na počiatku bolo Slovo i Slovo bolo u Boha i Boh bol Slovo. 2. To bolo na počiatku u Boha. 3. Všetko sa ním stalo a bez neho nič sa nestalo, čo sa stalo. 4. V ňom život bol a život bol svetlo ľuďom. 5. I svetlo v tme svieti a tma ho neprijala. Bol človek poslaný od Boha, meno jemu Ján. On prišiel na svedectvo, aby svedčil o svetle, aby všetci mali vieru v neho. 8. Nebol on svetlo, ale aby svedčil o svetle. 9. Bolo svetlo pravdivé, ktoré osvecuje každého človeka prichádzajúceho na svet.⁵

Na ilustráciu uvádzame aj predpokladanú normalizovanú podobu staroslovienskeho *Otčenáša*, ktorý mal vo veľkomoravskom prostredí túto podobu: 1. *Отъче нашъ, иже јеси на небесѣхъ, да свѣтитъ сѣ имѣ твоје, 2. да приидетъ цѣсарѣствѣе твоје, 3. да бѣдетъ волја твоја, јакѣ на небесе и на земљи. 4. Хлѣбъ нашъ насѣдътъи даждь намъ дьньсь, 5. и отъпусти намъ длъгы нашѣ, јакѣ и ты отъпуштајетъ длъжьникомъ нашимъ. 6. I невъведи насъ въ напасть, 7. нъ избави ны отъ непрѣјзни.*⁶

Hlaholikou boli zapísané väčšinou evanjeliáre (pamiatky s prekladmi evanjelií): *Zografský kódex* z prelomu 10. – 11. storočia (z 303 listov je 288 v hlaholike), *Mariánsky kódex* z 11. storočia (pozostáva zo 174 listov), *Assemanov kódex* (neúplný text evanjeliára z prelomu 10. – 11. storočia s rozsahom 158 listov), *Sinajský žaltár* (neúplný text na 177 listoch – žalmy; vznikol odpisom predlohy z 9. storočia, ktorá obsahovala veľkomoravské jazykové prvky), *Sinajské euchológium*, *Pražské zlomky* (2 hlaholské listy), *Ochridské listy*, *Rilské hlaholské listy* (kázne a modlitby s názvom podľa kláštora v bulharskom pohorí Rila).

O význame staroslovienskej grafickej sústavy – hlaholiky – od najstarších čias svedčia staroslovienske preklady *Bible*, najmä novozákonných evanjelií. Kresťansko-integračný, štátotvorný aj právny zmysel staroslovienskych textov vyjadril vo svojej skladbe *Proglas* Konštantín slovami: *Kto môže všetky podobenstvá povedať, čo národ bez kníh obzabujú, usvedčia, že nehovorí hlasom zrozumiteľným? Ved' čo by ten muž poznal všetky jazyky, nevyslovil by bezmedznú ich bezmocnosť. Predsa však svoje podobenstvo prikladám, významu mnoho v málo slovách hovoriac. Lebo sú bez kníh nahé všetky národy, bo nemôžu sa borit' v boji bez zbroje*

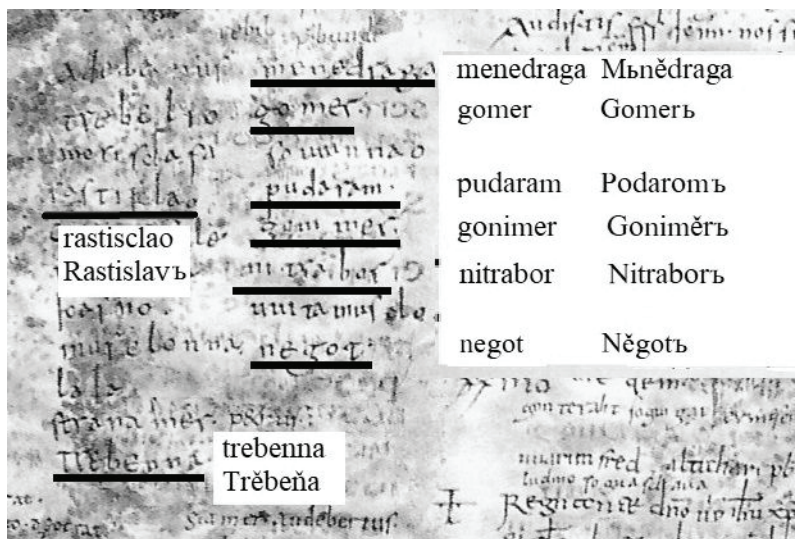
⁵ Čísla označujú poradie veršov v pôvodnej pamiatke.

⁶ PAULINY, E., 1964, s. 96 – 94; Na písme zostalo, 2013, s. 42.

s protivníkom a duší našich záhubcom, odsúdené sú večnej muke za korisť (prebásnil V. Turčány). Text objavil Alexander F. Hilferding v r. 1858 ako odpis v srbskom rukopise zo 14. storočia. V treťom verši *Proglasu* sa píše: *Christъ гредеть събѣратъ языкъ*. Tradične sa tento verš prekladá *Kristus prichádza zhromažďovať národy*⁷. Najnovšie výskumy však poukazujú na tri významy slova *языкъ*: 1. *etnos*, 2. *jazyk*, 3. *pohan*. Literárna história pripisovala *Proglasu* najprv prívlastok prozaického textu, neskôr povahu básne. Podľa nášho vedomia ide o text, ktorý bol výsostne určený na spev, oslavný text na začiatku liturgie, vzdávajúci hold nielen funkcii či obsahu liturgie, ale skutočnosti, že liturgia zaznie v domácom jazyku. Spievanú podobu *Proglasu* dokazuje presná slabičná štruktúra veršov s predpokladanou fyziologickou pauzou potrebnou na nádych. Zachovaný text má nielen metrický charakter byzantskej skladby – jambický trimeter klasickej gréckej drámy, ale prísne dodržiava aj ostatné znaky byzantských bohoslužobných obradov poskladaných z biblických citátov, alebo išlo o parafrázované biblické texty. Naše tvrdenie, že text *Proglasu* bol určený v prvom rade na spev, dokazujú záznamy najvyšších inštitúcií, napr. list pápeža Jána VIII. Metodovi zo 14. júna 879, v ktorom sa píše: *Počuli sme, že omše spievaš v barbarskej reči* (t. j. slovienskej; *in sclavica lingua*). Ďalším dôkazom toho, že *Proglas* bol určený na spievanie, je aj názov *Pro-glas*: slovo *glas* malo v staroslovienčine význam „spev“ a v slove *glasba* sa dodnes zachovalo v napr. slovinčine. *Proglas* mal jedinečné poslanie a významné miesto v celom staroslovienskom písomníctve, navyše aj preto, že je spätý s našim územím.

Vo veľkomoravskom období (845 – 900) vzniklo množstvo staroslovien-ských pamiatok, ktoré sa však v pôvodnej podobe v úplnosti nezachovali a časť z nich poznáme len z neskorších odpisov. Významnou pamiatkou, v ktorej sa v latinskom texte zachovali mená veľkomoravských veľmožov a ich družín, je *Cividalský evanjeliár*, modlitebník kláštora severotalianskeho mesta Cividale del Friuli. V Cividalskom evanjeliári sú do latinského originálu pripísané osobné mená slovanských veľmožov, ktorí sa v kláštore zastavili počas ciest do Ríma.

⁷ PAULINY, E., 1964, s. 96 – 94, Na písme zostalo, 2013, s. 10.

Obr. 2 – Detail na faksimile *Cividalského evanjelára* s menami veľkomoravskej kniežacej družiny.

Najznámejšou súvislou pamiatkou v staroslovienčine so zachovaním jazykových prvkov nášho územia z 10. storočia sú *Kyjevské listy*, ktoré sú prepisom pôvodného staršieho veľkomoravského textu na 7 listoch, spolu 13 stranách. Táto pamiatka je pre dejiny jazyka významná tým, že ide o hlaholský text omšového misála s 38 modlitbami rímskeho obradu. Množstvo hlások alebo tvarov charakteristických pre jazyk Veľkej Moravy, veľkomoravizmov, svedčí o jej pôvode v oblasti Veľkej Moravy: ide o hlásku *dz*, resp. z namiesto pôvodnej skupiny *žd* v tvaroch *podaz*, *podadz* = podaj (v starej južnoslovanskej podobe by tu boli hlásky *žd*: *podažd*), *proseče* = prosiac (namiesto starej južnoslovanskej podoby *prosešte*), slová typu *život*, *otrok*, *služba*, *prositi*, ktoré sa na inom slovanskom území nevyskytovali (slová starého južnoslovanského pôvodu boli *žizň*, *sluga*, *liturgija*, *moliti*).

Cyrilské písmo – cyrilika

Prvé systematické písmo Slovanov – hlaholika – od 11. storočia ustúpilo cyrilike (obr. 3). Rozvinula sa z veľkých písmen gréckej abecedy a pre-

trvala ako grafická sústava súčasných spisovných podôb ruštiny, ukrajinčiny, bieloruštiny, bulharčiny, macedónčiny a srbčiny. Najznámejšími pamiatkami spomenutého obdobia, ktoré sa zachovali v cyrilike, sú zbierky žalmov *Savina kniga*, *Život Konštantína* a *Život Metoda*. Hláskoslovnú a tvaroslovnú podobu staroslovienciny, zachované pamiatky v tomto jazyku, ich charakteristické znaky a kontinuitu ďalšieho vývinu s ukázkami textov opísal Ján Stanislav v päťzväzkovom knižnom vydaní *Dejín slovenského jazyka* (1956 – 1973) a v dvojzväzkovej učebnici *Starosloviensky jazyk* (1978 a 1987).

Obr. 3 – Cyrilská abeceda a jej prepis do latinky.

3. Povel'komoravské obdobie (10. – 11. storočie)

Žánre veľkomoravského obdobia pretrvávali aj v neskoršom období, ale v súvislej podobe sa nám texty z týchto čias z nášho územia nezachovali. Na základe neskoršieho vývinu však možno konštatovať, že už v období pred nástupom feudalizmu išlo o prirodzený rozvoj živej reči. Typickými slovotvornými postupmi sa v domácom prostredí tvorili nové slová a remeselníci a kupci inojazyčného pôvodu prinášali na naše územie slová cudzieho pôvodu.

Historické udalosti konca 9. storočia znamenali potlačenie veľkomoravskej misie, zánik staroslovenčiny vo funkcii liturgického jazyka, odchod veľkej skupiny duchovných dejateľov z územia Veľkej Moravy na územie dnešného Severného Macedónska a Bulharska. Domáci jazyk sa rozvíjal najmä v ústnej podobe a plnil funkciu základného komunikačného prostriedku tunajšieho slovanského etnika a aj napriek obmedzeniam vo verejnej cirkevnej komunikácii sa postupne diferencoval. V 10. – 11. storočí podľa migračno-integračnej teórie o pôvode slovenčiny R. Krajčoviča⁸ vrcholil proces rozpadu praslovanskej jazykovej jednoty a v rámci tohto konštitutívneho obdobia sa formovali základy jednotlivých slovanských jazykov. Preto pred 10. storočím ešte nemožno hovoriť ani o samostatnom slovenskom jazyku, ale o začiatkoch divergentného jazykového vývinu Slovanov (nielen) v západoslovanskej jazykovej skupine. Dokazuje to ustáľovanie spoluhlásky *dz* za praslovanskú spoluhláskovú skupinu **dj* (napr. v slove *medza*, v češtine sa **dj* vyvinulo do podoby *z*: *mez*; v poľštine sa ustálila hláskoslovná podoba *międza*); pre územie dnešnej slovenčiny bol typický zánik dĺžky v slovách *krava*, *slama*, *žaba* (v češtine sa dĺžka zachovala: *kráva*, *sláma*, *žába*); tvary minulého času sloviac na našom jazykovom území nadobudli podoby s vkladnou samohláskou (*viedol*, v časti nárečí *védel*), v češtine sa vyvinuli podoby bez vkladnej samohlásky (*vedl*), v poľštine to bola zmena *e > o* (*žena > żona*), v slovenčine a v češtine takáto zmena nastala. V slovách typu *priateľ* sa na dnešnom slovenskom jazykovom území zachovali podoby s mäkkými spoluhláskami, v češtine mäkkosť zanikla (*přítel*), na českom jazykovom území sa zachovala mäkkosť spoluhlásky *ř*, na slovenskom jazykovom území spoluhláska *ř* splynula so spoluhláskou *r*; v slovách typu *ulica*, *d'akovať*, *ľad*, *hľadí* sú v porovnaní s češtinou rozdiely v zmene hlásky *a > e* (v češtine *ulice*, *děkovat*, *led*, *hledí*), v siedmom páde sa formovali rozdiely v koncokách (*so ženou/se ženú*)... Tieto príklady sú začiatkom postupného formovania sa samostatných slovanských jazykov, ktoré z hľadiska vývinu hlások a gramatických tvarov trvalo postupne až do 13. – 14. storočia⁹. Toto dianie na našom území začneme približovať už v nasledujúcej časti nášho cyklu.

⁸ KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava. Univerzita Komenského 2018, s. 14 – 17.

⁹ Podrobný chronologický aj územný opis vývinu pozri KRAJČOVIČ, R., 2018, s. 38 – 78.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Priezviská Slovákov v Mlynkoch z hľadiska medzijazykových kontaktov (zo štúdia vlastných mien Slovákov v Maďarsku)

IVETA VALENTOVÁ

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: The article examines the characteristics of the surnames of Slovaks living in the Slovak linguistic enclave of Pilisszentkereszt (Slovak: Mlynky) in Pest County in northwestern Hungary, with a focus on interlingual contact phenomena. After the defeat of the Ottoman Turks and their withdrawal from the Kingdom of Hungary, the village was resettled not only by Slovaks – primarily from the western regions of Slovakia – but also by Czechs and Germans, which influenced the form of the inhabitants' surnames. The surnames of families with Slovak roots were strongly influenced by Magyarisation and by natural assimilation with the incoming Hungarian population, and to some extent also by Serbian colonisation in the surrounding villages.

Keywords: anthroponomastics, surnames of Slovaks, interlingual contacts, Magyarisation, Mlynky/Pilisszentkereszt

Jednou zo slovenských enkláv v Maďarsku je aj obec Mlynky (maď. *Pilisszentkereszt*, Peštianska župa), ktorá sa nachádza na severozápade Maďarska v oblasti Pilišských vrchov. Podľa Atlasu slovenských nárečí v Maďarsku (Fügedi – Gregor – Király, 1993, s. 79) bola osídlená neskoro, v krajiniských súpisoch zo začiatku 18. stor. (1715, 1720, 1728) chýba

ORCID: 0000-0003-4034-0301

Príspevok bol vypracovaný v rámci dohody o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV (Bratislava) a Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku (Békešská Čaba) a vedeckého projektu grantovej agentúry VEGA č. 2/0026/24.

akákoľvek zmienka o dedine a Matej Bel spomenul len zrúcaniny kláštora, ktoré sú zakreslené na jeho mape. Prvou stopou o jej existencii je až zápis zo 7. 7. 1747 vo farskej matrike v Pilišskej Čabe, ktorý sa vzťahuje na uzavretie manželstva dvoch moravských osadníkov. Po porážke osmanských Turkov a ich potlačení sa osada znovu začala osídľovať šiestimi slovenskými rodinami z okolia Trnavy, neskôr prichádzali aj ďalší osídlenci (porov. Szabóová, 2008, s. 196). Podľa A. Kováčovej a A. Uhrinovej (2008, s. 235) prvé rodiny prišli v r. 1747 zo susedného Santova, kam sa dostali pravdepodobne z územia západného Slovenska, najmä z okolia Trnavy a Trenčína. Prevažne západoslovenský charakter nárečia obce môže tento predpoklad len potvrdzovať.

Obec Mlynky sa označuje za najslovenskejšiu dedinu zo slovenských obcí, resp. jazykových enkláv v Maďarsku, pretože pri sčítaní obyvateľstva v r. 2001 sa k slovenskej národnosti z celkového počtu 2 170 obyvateľov prihlásilo až 1 185, t. j. 54,6 %, a napriek asimilácii a snahe o integráciu do spoločnosti sa národná identita nenarušila a slovenčina a slovenské tradície a hodnoty sú v obci aj v 21. storočí živým fenoménom (Szabóová, 2008; Szabóová Marloková, 2023). V roku 1900 však bolo v obci 964 obyvateľov slovenskej národnosti, čo bolo až 91,9 % obyvateľov obce (Svetoň, 1942, s. 170). Podľa posledného sčítania v r. 2022 sa z celkového počtu 2 194 obyvateľov obce hlásilo k slovenskej národnosti už len 419 osôb, t. j. 19,1 %.¹ Keďže v obci pribudlo len 24 obyvateľov oproti r. 2001 a nebol v nej úbytok ani výrazná výmena obyvateľstva medzi rokmi 2001 – 2022, je zrejmé, že slovenské korene má omnoho viac obyvateľov, ako sa v skutočnosti hlási k slovenskej národnosti. Dokazuje to aj fakt, že na základe výskumu

¹ Údaje sú z databázy Ústredného štatistického úradu (Központi Statisztikai Hivatalank). Dostupné na https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=18731, https://nepzamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/#/table/WBS003/N4IgzlgNgLgpgJwM4gFygNYQHBYBM0gCyAhgA4gA0lc2M-CEcKqA2syACoCShAogPoAFHgCVOAeQAiITDnyoQAZTgxKIAG7EoAV0Zo2AJgAM-_SA-C6AXzMU27HgBk-CgFp8AghLftplLHgJKKIQA2rosIABCPADifAASAKqqUBERSVQpfNGcyTFZwrmxAMIFGxkCYoVZPFVupZF5wpVlscLpDbEKNS1OANJVCvZVCf09zR18AHJuheZWN-hwiCY7RPGIARd5-corKqiE6TGwAjAAcAOwAzMdzPzZUABZwxHK23PxCopLmVEhwAMyWCAe2wekWbRWa021hASAguDg4Lsjhc7k83ksQA=== [cit. 15. marca 2025]. <https://nepzamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vizualizaciok/a-telepulesek-legfontosabb-adatai/?ter=18731>. [cit. 15. marca 2025].

v Mlynkoch sme získali takmer 200 priezvisk rodín so slovenskými koreňmi,² pričom, samozrejme, nositeľmi jedného priezviska môže byť aj viacero rodín. G. Papuček (2000, s. 156) uvádza, že ak majú dnes slovenské povedomie už iba jednotlivci, na príčine je výlučne systematická a cieľavedomá nemilosrdná maďarizácia, ktorej korene v Mlynkoch siahajú hlboko do 19. storočia a ktorá už koncom 19. a začiatkom 20. storočia nabrala na obrátkach. Podľa neho (o. c., s. 152) bolo na prelome 19. a 20. storočia obyvateľstvo v Mlynkoch čisto slovenské, čo v podstate potvrdzujú aj štatistiky (Svetoň, 1942, s. 170), a malo slovenské povedomie. Za hlavnú príčinu rýchlej asimilácie Slovákov v Maďarsku vo všeobecnosti pokladá úplný nedostatok slovenských škôl a slovenských bohoslužieb a výchovu národnostných detí v maďarských školách v maďarskom duchu. Treba však podotknúť, že určitý podiel na dnešnom stave má aj prirodzená asimilácia napr. prostredníctvom zmiešaných manželstiev. Úbytok Slovákov v obci i celkovo v Maďarsku je čiastočne aj dôsledkom výmeny obyvateľstva v r. 1946 – 1947.³ Z Mlynkov vtedy odišlo na Slovensko 34 slovenských rodín (153 obyvateľov), hoci niekoľko z nich sa napokon vrátilo (Lenovský – Grznárová, 2023, s. 91).

Maďarizácia i prirodzená asimilácia sa prejavila aj na priezviskách rodín so slovenskými koreňmi. Takmer všetky mlynčianske priezviská sú dnes určitým spôsobom pomadžarčené, preto ich uvádzame v súčasnej úradnej pravopisnej (grafickej) podobe. Vo všeobecnosti zmena priezvisk v Uhorsku bola od 19. stor. regulovaná štátom, preto medzi faktory, ktoré ovplyvnili tento proces v tzv. alogénnych skupinách, t. j. v skupinách ľudí s cudzím (nemaďarským) kultúrnym a jazykovým pozadím, s priezviskami cudzieho pôvodu, ľudí nemaďarského pôvodu a ich potomkov, teda aj Slovákov, patrí v prvom rade štátna moc (Kozma, 2002, s. 41; Császári, 2019, s. 353). Zmena priezvisk sa na konci predminulého storočia stala aj nástrojom

² Heuristický výskum priezvisk slovenských rodín v Mlynkoch sme urobili v rámci 37. interdisciplinárneho výskumného tábora, ktorý organizoval Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe 19. – 24. júna 2022. Priezviská sme získavali najmä z matiek (z najstarších matričných záznamov z r. 1808 – 1820), z telefónnych zoznamov, zo zoznamu slovenských voličov z r. 2019, z monografie G. Papučeka (2000) a riadeným rozhovorom s obyvateľmi Mlynkov.

³ Výmena obyvateľstva prebiehala na základe dohody medzi Československom a Maďarskom z 27. 2. 1946. Na propagáciu a organizáciu vystaňovania Slovákov z Maďarska bola zriadená Československá presídľovacia komisia so sídlom v Budapešti. Prví slovenskí vystaňovatelia opustili Maďarsko už v júni 1946.

vlády pri uplatňovaní maďarizačných snáh, a to napr. nariadením cisára Františka I. v r. 1814, vo väčšom počte sa menili cudzo znejúce priezviská počas revolúcie v r. 1848 – 1849, masovo v r. 1881, keď politická elita značne znížila poplatok za úradný proces zmeny priezviska a Simon Telkes založil tzv. Centrálny spolok pre pomadžarčovanie priezvisk, a za Bánffyho nacionalistickej vlády⁴ (Császári, 2023, s. 9 – 10). Pomadžarčovanie priezvisk bolo časté ešte aj v 20. stor. Podľa G. Papučeka (2000, s. 75) mnohé maďarské priezviská ako *Pusztai*, *Szamosvári*, *Pálvölgy*, *Páncél*, *Polgár*, *Székely* a pod. vznikli v Mlynkoch v období medzi dvoma vojnami zámenou pôvodného slovenského priezviska za maďarské. Takéto priezviská zakrývajú skutočný pôvod ich nositeľov a tým podávajú mylný obraz o etnickom zložení dediny.

V Mlynkoch sa priezviská najčastejšie adaptovali do maďarčiny tak, že sa len zapísali maďarskou grafikou, t. j. jednotlivé slovenské grafické prvky sa nahrádzali maďarskými, napr. *č* > *cs* (*Čierny* > *Csierni*), *š* > *s* (*Dušánek* > *Dusanek*, *Košelák* > *Koselák*), *s* > *sz* (*Jánsky* > *Janszki*, *Sluka* > *Szluka*), *d'* > *gy* (*Hudeček* > *Hugyecsek*), *ň* > *ny* (*Baraňák* > *Baranyák*, *Horňák* > *Hornyák*) a pod. Spôsoby zápisu, samozrejme, záviseli od vzdelania a jazykového povedomia pisateľa, preto jedno priezvisko mohlo mať v minulosti oproti súčasnosti aj iné pravopisné (grafické) varianty, resp. jedno priezvisko môže mať viac podôb, napr. *Bucsánszki* i *Bucsánszky*, *Havranek* i *Havrának* a pod. V slovenskom pravopise (grafike) sa zachovali len vtedy, ak priezvisko neobsahovalo grafické prvky, ktoré sú v maďarčine iné (*Havelka*, *Havran*, *Jurák*), zvyčajne rešpektujúc aj nárečovú výslovnosť. Napríklad priezvisko *Rastík* sa zapísalo *Rasztik* (s mäkkou výslovnosťou hlásky *r'* by sa zapísalo *Rasztiyik*). Priezviská sa však mohli zaznačiť aj bez diakritiky v závislosti od pisára. V niektorých priezviskách sa zachovali staršie maďarské grafické prvky, napr. digrafy *ts* [č] (dnes v maď. *cs*) v priezviskách *Holtsek*, *Kovats*, *Kotuts*, *Paltsik*, *th* označujúce hlásku *t* v priezviskách *Horváth* (maď. *horvát* = Chorvát), *Kohuth* a i. Mnohé takéto zápisy možno síce nájsť už len v starších matrikách, pričom dnes sú zväčša zapisované súčasnou platnou maď. grafikou, napr. aj v telefónnom zozname a zozname slovenských voličov sú

⁴ Premiér barón D. Bánffy (1895 – 1899) preferoval ostrý kurz maďarizačnej politiky, vytvoril osobitný národnostný výbor a ten začiatkom r. 1898 nariadil aj pomadžarčenie nemaďarských názvov obcí (porov. napr. Kmet' – Ottmárová, 2014).

už len podoby *Hugyecsek*, *Kovács* a pod. Podoby s digrafom *ts* sú zriedkavé (*Bellovits*). Podľa G. Papučeka (2000, s. 75) sa síce matriky spočiatku písali po latinsky, ale okolo r. 1800 zapisovateľ, ktorým mohol byť buď farár Pavol Jurkovič, alebo farár Štefan Habáň, príp. niekto, kto ho zastupoval, zapisoval mená tak, ako ich počul, teda po slovensky, ale maďarskou grafikou, napr. *Adam Kovalda*, *Mariana Jakubecz*, *Mariana Belohubová*, *Eva Bucsánszka*.

Pri priezviskách z krstných mien zakončených na samohlásku *-ó* (*Blahó*) sa nedá jednoznačne určiť, či ide len o prepis. Pravdepodobne to je len maďarským pravopisom zapísané slovenské priezvisko *Blaho*, ale mohlo ísť aj o tvar privlastňovacieho prídavného mena *Blahov*. Nielen koncová hláska *-o*, ale aj prípona *-ov* sa zvykla adaptovať do maďarčiny ako *-ó* a tak sa aj zapisovala, porov. napr. názvy obcí ako *Beňov* > *Benyó* (obec je dnes súčasťou Bytče), *Dargov* > *Dargó* (okr. Trebišov), *Pastuchov* > *Pásztó* (v Maďarsku v Hevešskej župe). Podobný jav bol v apelatívnej i propriálnej lexike, keď sa maďarské slová preberali do slovenčiny, napr. maď. *tó* (= jazero, rybník) > slov. *tov* (Historický slovník slovenského jazyka 6, s. 73), terénne názvy na Slovensku *Tov* (pole v Kučíne, okr. Bardejov; lúka vo Veľkom Ďure, okr. Levice), *Tóv* (močiar v Lubeníku, okr. Revúca), v slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku *Tóvik* (les v obci Bárna v Novohradskej župe; Blanár, 1950, s. 101). Z apelatívnej lexiky napr. maď. substantívum *bölcső* (= kolíska) > *belčov* (Králík, 2015, s. 67).

Priezvisko sa mohlo pomad'arčiť pridaním maď. adjektívnej prípony *-i*, ktorá sa zapisovala aj ako *-y* alebo *-j* (príp. *-ay*, *-aj*), bez ohľadu na pôvod a motiváciu priezviska. V Mlynkoch takto mohlo byť pomad'arčené napr. priezvisko *Stankay* (od skrátenej podoby *Stanko* mena *Stanislav*). Takýmto mechanickým spôsobom sa zvykli pomad'arčovať priezviská aj na území dnešného Slovenska, porov. napr. *Žabka* na *Žabkay*, *Strecha* na *Strechaj*, *Kropáč* na *Kropáci* (Majtán, 2014, s. 48).

V niektorých prípadoch však došlo k úplnej zmene slovenského priezviska na typické maďarské, ktoré buď s pôvodným slovenským nemalo žiaden motivačný, lexikálny či iný vzťah (*Kosnovský* > *Kincses*), alebo pri významovo priezračných priezviskách mohlo ísť iba o preklad do maďarčiny (*Čierny*, *Černý* > *Fekete*; *Král* > *Király*). Pri takýchto maďarských priezviskách bez genealogického výskumu alebo poznania príbuzenských

vzt'ahov jednotlivých rodín nie je možné vždy zistiť, či ide o pomadžarčené alebo mađarské priezvisko. Vo všeobecnosti sa pri úplnej zmene priezviska zvyklo v mađarskom priezvisku zachovávať aspoň prvé písmeno (porov. Hajdú, 2010), ako to je aj v uvedenom príklade *Kosnovský* > *Kincses*. Nemožno však vylúčiť, že zhoda začiatočných písmen v tomto prípade je len náhodná. Napriek tomu, že priezviská Mlynčanov sú zapísané mađarskou, príp. mađarsko-slovenskou grafikou, mnohé z nich už na prvý pohľad prezrádzajú slovenské alebo pri národnostne zmiešaných rodinách aj slovenské korene ich nositeľov. Niektorí rodáci, ktorí sa venujú výskumu Slovákov v Mađarsku z rozličných hľadísk, si však pri publikovaní v slovenčine uvádzajú nielen svoje priezviská, ale aj rodné (krstné) mená v slovenčine, resp. podľa pravidiel slovenského pravopisu, porov. napr. *Gregor Papuček, Júlia Szabóová Marloková*.

Priezviská niektorých slovenských rodín sú pôvodom mađarské, resp. vznikli z mađarských apelatív, napr. *Buzás, Fekete, Nagy*. Môže ísť jednak o pomadžarčené priezviská, ako sme už spomenuli, ale aj o priezviská národnostne zmiešaných rodín, t. j. o priezviská Sloveniek, ktoré sa vydali za Mađarov, a priezviská ich detí. Mađarská podoba nemusí vždy signalizovať mađarský pôvod nositeľa, pretože priezviská vznikali v čase, keď bolo územie Slovenska súčasťou Uhorska, a preto prímeno mađarského pôvodu mohli mať slovenskí osadníci ešte pred príchodom do Mlynkov. Najmä v zmiešanom slovensko-mađarskom prostredí mohli aj Slovákovi pomenovať mađarským slovom. Treba však uviesť aj to, že daktorí Slováci si z rozličných dôvodov, najmä vplyvom mađarizačnej politiky svoje priezvisko zámerne pomadžarčili sami, či už iba pravopisne (graficky), alebo úplne (lexikálne) zmenili na mađarské.

Okrem slovenských osadníkov bolo v obci Mlynky aj nemecké osídlenie. Nemci sa tu usadili okolo r. 1740, pričom v r. 1783 prišla väčšia skupina, išlo asi o 300 osôb (Kováčová – Uhrinová, 2008, s. 235). Podľa G. Papučeka (2000, s. 74) však medzi zomretými v matrike z r. 1763 – 1764 boli len slovenské osobné mená, preto predpokladal, že nemecká časť obyvateľstva v tomto čase ešte v dedine nebola. Dôsledkom výraznej nemeckej kolonizácie v obci a postupného splynutia nemeckých osadníkov so slovenskými obyvateľmi určitú skupinu priezvisk slovenských rodín tvoria práve nemecké priezviská, napr. *Fuhl, Glück, Heinrich, Hoffner, Holzzapfel, Klausz,*

Lampert, Putz, Riegel, Rotter, Schleich, Spiegelhalter, Szeifert. Ako vidno aj z uvedených príkladov, niektoré z nich si napriek maďarizácii zachovali nemecký pravopis, hoci pri iných vidieť snahu adaptovať ich do maďarčiny aspoň z grafickej stránky. Niektoré nemecké priezviská sa nachádzajú aj na Slovensku, a preto je možné, že predkovia ich nositeľov nemuseli zákonite prísť iba z nemecky hovoriacich krajín, ale mohli sa prisťahovať zo slovenského územia z miest a dedín s nemeckou kolonizáciou. Vzhľadom na uvedené spôsoby a podmienky osídľovania Mlynkov pravdepodobne však ide o Nemcov, ktorí neprišli zo slovenských území s nemeckou kolonizáciou.

Podľa zápisu z r. 1747 do obce prišli aj českí, resp. moravskí osadníci. Keďže slovenčina a čeština sa vyvíjali z rovnakého praslovanského základu, mnohé priezviská sú rovnako české i slovenské. Hlavne podľa západoslovenských priezvisk, ktoré majú veľa spoločných znakov s češtinou, resp. s moravskými nárečiami, je len na základe formálnej podoby ťažké určiť, či ich nositelia majú český (moravský) alebo slovenský pôvod. Veľa českých priezvisk sa dostalo na územie dnešného Slovenska prostredníctvom husitsko-bratrických výprav a exulantov po bitke na Bielej hore (1620), preto nemožno vylúčiť, že osadníci s českým priezviskom mohli prísť do Mlynkov i zo slovenského územia. Českým priezviskom je *Havelka*, ktoré sa utvorilo z rodného mena *Havel* (čes. podoba mena *Gál*). Za české by bolo možné pokladať napríklad aj priezvisko *Rihák*, ak vzniklo z mena *Řehoř* (českej podoby rodného mena *Gregor*) alebo z juhočeského nárečového slova *řihák* s významom „veľký kašeľ“ (Moldanová, 2015, s. 164). Hoci sa zo skrátených podôb rodných mien tvorili aj slovenské priezviská, priezvisko *Pešák*, ktoré sa utvorilo zo skrátenej podoby *Peš* mena *Peter* (čes. *Petr*), malo na Slovensku v r. 1995 len 25 mužských nositeľov (Ďurčo a kol., 1998), zatiaľ čo podľa online portálu *Kde jsme* (www.kdejisme.cz) malo v r. 2016 v Česku 354 výskytov. Priezvisko *Navrátil* sa síce nachádza na Slovensku, ale zároveň je 25. najčastejšie české priezvisko (Moldanová, 2015, s. 124). Vzhľadom na to, že aj Česi majú nemecké priezviská, nemožno vylúčiť, že niektorí pôvodní nositelia nemeckých priezvisk mohli prísť do Mlynkov aj z českého, resp. moravského územia.

Pravdepodobne vplyvom srbskej kolonizácie v susedných obciach (porov. Stanislav, 1948, s. 300; Papuček, 2000, s. 17) sa do Mlynkov dostalo aj niekoľko južnoslovanských priezvisk, ako sú napr. *Bogovics*,

Labadics, Majnics, Puklics, Teperic, ktoré sa na Slovensku nenachádzajú (porov. Ďurčo a kol., 1998). Niektoré priezviská, ktoré majú prípony *-ovič* (*Bellovits, Dankovič, Matkovics*) a *-ič* (*Urbanics*), sa do Mlynkov mohli dostať prostredníctvom migrácie po porážke osmanských Turkov aj z územia dnešného juhozápadného Slovenska z oblasti chorvátskej kolonizácie zo 16. stor. Príponu *-ovič* však majú aj slovenské priezviská (preformovali sa z priezvisk so starobyľou príponou *-ovic*⁵), ale príponou *-ič* sa u nás tvorili priezviská len zriedkavo (Majtán, 2014, s. 22 – 23). Napríklad priezvisko *Urbanič* má na Slovensku približne 96 rodín, najviac ich je však v okolí Bratislavy (Ďurčo a kol., 1998), teda v oblasti s chorvátskou kolonizáciou.

Niet pochýb o tom, že napriek aktuálnym štatistikám a maďarizácii veľká časť obyvateľstva v pilišskej obci Mlynky má slovenský pôvod. Poukazujú naň aj ich priezviská, ktoré vznikli zo slovenských slov, rodných mien či z názvov obcí a miest zo slovenského územia, hoci z hľadiska etymológie nemusia mať len praslovanský pôvod, ale adaptovali sa do slovenčiny z iných jazykov v rôznych obdobiach jej vývinu. Vzhľadom na maďarizáciu, kolonizačné prúdy v obci a jej okolí nielen z územia dnešného Slovenska a vzhľadom na národnostne zmiešané manželstvá majú Mlynčania aj maďarské, nemecké, české a južnoslovanské (srbské) priezviská, aj keď majú slovenské korene a povedomie a hlásia sa k slovenskej národnosti. Na rôzne migračné vplyvy môžu poukazovať aj tzv. priezviská podľa pôvodu (pôvodného, predchádzajúceho bydliska), ktorým sa budeme venovať v osobitnom nadväzujúcom príspevku.

LITERATÚRA

BLANÁR, Vincent: Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950. 139 s.

CSÁSZÁRI, Éva: Pomaďarčovanie priezvisk v troch slovenských obciach v Bukovom pohorí. In: Konvergenca a divergencie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26. – 28. júna 2017). Zborník referátov. Eds. A. Chomová, J. Krško a I. Valentová. Bratislava: Veda 2019, s. 352 – 362.

CSÁSZÁRI, Éva: O pomaďarčovaní priezvisk a o pôvode prezývok v Repašskej Hute. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, 2023, roč. 26, s. 9 – 24.

CUŘÍN, František: Historický vývoj označování rodiny a rodinné příslušnosti. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1964. 69 s.

⁵ Prípona *-ovic* vznikla z pôvodnej prípony **-ov-itjъ*, pričom koncová hláska *c* je pravidelným západoslovanským reflexom praslov. **tj*, ktoré sa u Srbov a Chorvátov vyvinulo na hlásku *ć*. Bližšie o vývine týchto prípon porov. napr. F. Cuřín (1964).

ĐURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica – Copernicus Database. CD ROM. Paris: ELRA 1998. Dostupné na http://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html.

FÜGEDI, Erik – GREGOR, František – KIRÁLY, Peter: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. Red. Péter Király. Budapešť – Budapest: Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku 1993. 222 s. + 235 máp.

HAJDÚ, Mihály: Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családnéveink. Budapest: Tinta Könyviadó 2010. 552 s.

Historický slovník slovenského jazyka 6, T – V. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda. 700 s.

KMEŤ, Miloslav – OTTMÁROVÁ, Bernadeta: Na žirnej rovine... Z príbehu Čabána Michala Žilinského. Nadlak: Vydavateľstvo Ivana Krasku 2014. 248 s.

KOVÁČOVÁ, Anna – UHRINOVÁ, Alžbeta: Slovenské Mlynky. In: Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliografia a štúdie II. Eds. A. Uhrinová – M. Žiláková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 229 – 278.

KOZMA, István: Névmagyarosítási mozgalom és kisebbségpolitika a koalíciós korszakban (1945 – 1948). In: Tér és terep. Eds. N. Kovács – L. Szarka. Budapest: Akadémiai Kiadó 2002, s. 41 – 73.

KRÁLIK, Lubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. 1. vyd. Bratislava: Veda 2015. 704 s.

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. 1. vyd. Bratislava: Veda 2014. 196 s.

LENOVSKÝ, Ladislav – GRZNÁROVÁ, Michaela: K etnokultúrnym aspektom migrácií v obci Mlynky. In: Slovenské inšpirácie z Mlynkov. Ed. T. Tušková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2023, s. 74 – 106.

MOLDANOVÁ, Dobrava: Naše příjmení. 4. vyd. Praha: Agentura Pankrác 2015. 232 s.

PAPUČEK, Gregor: Mlynky a okolie. Mlynky: Samospráva obce Mlynky 2000. 179 s.

SZABÓOVÁ, Orsolya: Mlynky – „najslovenskejšia“ slovenská obec – Pilisszentkereszt – a „legslovenskosabb“ szlovák település. In: Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliografia a štúdie I. Eds. A. Uhrinová – M. Žiláková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 196 – 229.

STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. 1. Martin: Matica slovenská 1948. 664 s.

SVETOŇ, Ján: Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázke štatistickej maďarizácie. Bratislava: Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov 1942. 190 s.

SZABÓOVÁ MARLOKOVÁ Júlia: Mlynky a skvosty jeho nárečia. In: Slovenské inšpirácie z Mlynkov. Ed. T. Tušková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2023, s. 11 – 25.

ROZLIČNOSTI

Ako nahradit' slovo venčovisko?!

Podnetom na náš príspevok bola otázka pisateľa do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu E. Šúra SAV, akým výrazom nahradit' slovo *venčovisko*. Konštatoval, že používatelia tak nazývajú miesto vyhradené pre psov, kde sa môžu voľne pohybovať, pričom si ho odvodili od nespisovného slovesa *venčiť*, ktoré je českého pôvodu.

Pisateľ zhodnotil slovo *venčovisko* vecne ako odvodeninu od nespisovného poslovenčeného českého slovesa *venčiť*. Sloveso *venčiť* sa odmietlo vo viacerých príspevkoch aj v Kultúre slova. E. Ríšová v príspevku o slovese *vyvenčiť/vyvenčovať* vysvetlila, že základové sloveso *venčiť* v češtine má význam „byť vonku, prechádzať sa“, ako aj význam „vyvádzať psa von, obyč. aby vykonal telesnú potrebu“ (porov. Kultúra slova, 1976, č. 8, s. 287 – 288). Doplníme, že základom slovesa *venčiť* je česká príslovka *ven*, ktorá odkazuje na vonkajší priestor. Aj keď sme svojho času zaregistrovali skôr žartovné pokusy poslovenčiť čechizmus *venčiť* zámenou českej príslovky *ven* za slovenskú príslovku *von*, novotvar *vončiť* či *vyvončiť* sa neujal. V lexikálnom korpuse je 22 dokladov na sloveso *vončiť*, napr. *Vôdzky čakajú na príchod mladých, ktorí pravidelne vončia chlpáčov.* (trnavskyhlas.sk), a len 6 dokladov na sloveso *vyvončiť*, napr. *Pozerám do diaľky, či tam nebudú aj ľudské stopy, či niekto nebol vyvončiť (vraj takto sa to spisovne povie) psa.* (romozo.estranky.sk) Nielen majitelia psov cítili, že ide o umelo vytvorený výraz, ale nepodporili ho ani jazykovedci (hoci väčšina korpusových citácií im ho pripisuje), lebo nemá oporu v tvorení slov v slovenčine. Priponou *-čiť* sa v našom jazyku tvoria slovesá odvodené od názvov osôb, napr. *rybár – rybárčiť*, *drotár – drotárčiť*, *mlynár – mlynárčiť*, *redaktor – redaktorčiť*, niektoré od názvov vecí, napr. *hrdlo – hrdlačiť*, *hrča – hrčiť* sa.

¹ Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

Slovo *venčovisko* sa podľa textov v lexikálnom korpuse vyskytuje najmä v publicistike, v regionálnych i miestnych periodikách, keďže problematiku držania psov riešia územné samosprávy, a v blogovej komunikácii, a to v počte 716 dokladov. Z nich vyberáme tieto ukážky: *Venčovisko chce mestská časť spravovať ešte v tomto roku.* (Sme) – *Mesto sa snaží v rámci svojich možností vytvoriť priestor pre pohyb psov, postupne vo vyhradených priestoroch vznikajú venčoviská.* (MY Zvolensko-podpolianske noviny) – *Mesto plánuje koncom marca odovzdať do užívania osem tzv. venčovísk.* (Život Prešova) – *V každej mestskej časti má mesto Martin svoje pozemky, ktoré by mohli byť vyčlenené na psie „venčoviská“.* (stanislavthomka.blog.sme.sk)

O tom, že niektorí používatelia cítia príznakosť výrazu *venčovisko*, resp. si nie sú istí jeho spisovnosťou, svedčí to, že ho dávajú do úvodzoviek či predsúvajú predeň skratku *tzv.* slova *takzvané*. Čo teda ponúknuť namiesto *venčoviska*? Ako prvý spomenieme výraz *výbeh*, ktorým sa ustáleno označuje „ohraničený priestor umožňujúci voľný pohyb hospodárskych zvierat“ (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003), napr. dobytka, koní, hydiny. Slovo *výbeh* je vhodné použiť aj na pomenovanie miesta vyhradeného na voľný pohyb psov, čo sa v úze aj deje, porov. *V jednej [časti areálu] sú koterce s výbehom pre psov, stredná časť je vyhradená pre canisterapiu.* (MY Trnavské noviny) – *Psie výbehy alebo ihriská však nie sú samozrejmosťou, nie všade ich psičkári majú k dispozícii.* (Sme) – *Ak chceme umiestniť psa do koterca celodenne, je potrebné, aby mal koterec výbeh.* (hobbytec.sk) – *V tesnej blízkosti plánuje vybudovať oplotený priestor na výbeh psov, ktorý im poslúži aj ako cvičisko.* (MY Zvolensko-podpolianske noviny) Napokon i v niektorých textoch v korpuse sa slovo *venčovisko* vysvetľuje slovom *výbeh*, porov. *V bratislavskom Novom Meste pribudne majiteľom štvornohých miláčikov ďalšie venčovisko, resp. oplotený výbeh pre psy.* (Sme) – *Bude sa na lúke, ktorú dnes využívajú Solinčania ako výbeh pre psy – „venčovisko“ – stavať, alebo sa nevyužívané územie premení na park?* (MY Žilinské noviny)

Ďalším výrazom, ktorým možno nazvať priestor vyhradený na voľný pohyb psov, ale aj iných zvierat, je *výbežisko*. Hoci jeho výskyt nie je v súčasnosti výrazný (korpus zaznamenáva 71 dokladov), je pomerne čitateľný, keďže sa zaraďuje medzi slová s príponou *-isko* pomenúvajúce miesta, kde

sa odohráva nejaký dej, napr. *bojisko* (od *boj*), *letisko* (od *letieť*), *pracovisko* (od *pracovať*), *klzisko* (od *klzať sa*), *lovisko* (od *loviť*), *parkovisko* (od *parkovať*), *výstavisko* (od *výstava*, resp. *vystavovať*), *bludisko* (od *blúdiť*). Uvedieme príklady použitia slova *výbežisko* v jazykovej praxi: *Jednotlivé mestské časti po realizácii oplotených výbežísk, osadení košov na psie exkrementy sa dostávajú do situácie, keď už nepotrebujú takéto aktivity realizovať v plnom rozsahu.* (V. Šafárová [ed.]: *Teória a prax verejnej správy 2*) – *Podstatnú časť dňa však psy trávia... v priestranom výbežisku, v skupinách vytvorených na základe kamarátskej znášanlivosti.* (hotelprepsov.podlesok.sk) – *Detské ihrisko, oddychové zóny v tieni stromov... či dva špeciálne vyhradené priestory ako výbežiská pre psov prispievajú ku kultúrnejšiemu a zdravšiemu životnému prostrediu v okolí obytného domu...* (atomia.sk) – *V našom hoteli poskytneme vašim miláčikom kvalitné, príjemné ubytovanie v interiéri s veľkými trávnatými výbežiskami, kde sa dosýtosti vyhrajú.* (hotelprepsov.podlesok.sk)

Medzi dokladmi nechýbajú vety, v ktorých sa slovo *výbežisko* používa na označenie výbehu pre iné zvieratá: *Je tu aj zastrešený lonžovací kruh pre šesť koní, výbežisko pre kone, boxy pre kone a stajne.* (anitasemancikova.blog.sme.sk) – *Pri vstupe sa na vás rúti majestátna socha žrebca, dostihová dráha je jedna z najväčších v okolí... sú tu haly na parkúr, výbežiská, stajne.* (ekipa.sk) – *V priestraných výbežiskách, napodobňujúcich prirodzené podmienky, tu žijú žirafy, zebry a celý rad ďalších afrických zvieratiek.* (iberiatravel.sk)

Slovo *výbežisko* vzniklo zo slova *výbeh* príponou *-isko* alternáciou spoluhlások *h/ž* (porov. slovo *riečisko* odvodené od slova *riecka*, v ktorom pred príponou *-isko* nastala alternácia spoluhlások *k/č*). Dalo by sa uvažovať aj nad slovom *výbehovisko* utvoreným variantnou príponou *-ovisko* podobne ako slová *pieskovisko*, *bránkovisko*, v praxi však tento výraz nenašiel uplatnenie; v korpuse je jediný doklad: *... z dvoch spomenutých výbehovísk používam iba jedno, pretože to druhé je medzi domami a plné odpadkov – po ľudoch.* (blog.sme.sk), na internete sú štyri doklady: zo zápisnice z obce Hnúšťa (*jedno výbehovisko už máme*), z programového rozpočtu Levíc (*počet výbehovísk*) a z facebookovej stránky hotela pre psov v Modre.

Vráťme sa ešte k slovu *venčovisko*. Je zaujímavé, že hoci si to mnohí myslia, nejde o české prevzatie, ale o nesystémovú odvodeninu od slove-

sa *venčiť* utvorenú v slovenskom prostredí. Ak by sme mali v češtine od slovesa *venčit* vytvoriť názov miesta, v ktorom sa psi môžu voľne prevetrať a vybehať, bolo by to slovo *venčistiě*. Slovo *venčistiě* však nezachytáva nijaký z českých výkladových slovníkov. Jediný doklad nájdeme v databáze Neomat Ústavu pre jazyk český Akadémie vied ČR obsahujúcej neologický excerpčný materiál, ktorý sa stal podkladom na vydanie dvoch slovníkov neologizmov *Nová slova v češtině: Jakmile kdokoli nalezne v minulosti osobnosti nebo události, na jejíž počest byla socha postavena, cokoli nekorrektního, může být přes noc přeměněna na dětské pískoviště nebo venčistiě pro pejsky.*

Záver: Namiesto nespisovného výrazu *venčovisko*, ktorý sa používa na označenie priestoru vyhradeného na voľný pohyb pre psov a iné zvieratá, môžeme použiť slová *výbeh* alebo *výbežiško*.

Silvia Duchková
Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, v. v. i.

SPRÁVY A POSUDKY

K vzácnemu jubileu Dagmar Šimunovej

Tento rok je v dialektologickom oddelení nášho ústavu na jubilentov bohatý. Hneď v januári sme si pripomenuli nedožitú storočnicu Ferdinada Buffu, ktorý bol v rokoch 1960 – 1972 aj vedúcim tohto oddelenia. Vo februári sme oslávili životné jubileum našej kolegyne, priateľky a predošlej riaditeľky Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV (ďalej JÚLŠ SAV) Gabriely Múcskovej. Na dôstojné pripomenutie si ich práce a prínosu (nielen) v oblasti nárečových výskumov a ich spracovania budú ešte v tomto roku rôzne príležitosti.

Významné životné jubileum našej kolegyne PhDr. Dagmar Šimunovej, rodenej Šimkovej, sme si pripomenuli 13. marca tohto roku. Život ju najprv viedol po iných cestách, no od roku 2010 pracuje ako odborná pracovníčka v dialektologickom oddelení JÚLŠ SAV. Naše dráhy sa však skrížili oveľa skôr. V roku 1983 som čakala na ústny prijímací pohovor z ruského jazyka na chodbe Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Na chodbe stála ešte jedna dievčina, tak sme sa pustili do reči. Vraj to skúša už po siedmy raz, lebo nemá dobrý kádrový profil. Bola som poctená a zároveň prekvapená tou dôverou a úprimnosťou, s akou v tej dobe hovorila o takých chúlостivých témach s cudzím človekom. Obidve sme na tento moment zabudli a až pri spoločných spomienkach na vysokoškolské štúdiá mi naskočilo, že toto bolo naše prvé stretnutie. Dáša hovorí totiž doteraz otvorene a s rovnakou úprimnosťou, ako vtedy na chodbe filozofickej fakulty, kde napokon bola prijatá a úspešne ukončila štúdium v odbore prekladateľstvo – tlmočníctvo (ruský jazyk – bulharský jazyk). Už počas štúdia sa rozhodla diplomovú prácu venovať jednej oblasti frazeológie, konkrétne pranostikám (*Pranostiky v slovenčine, bulharčine a ruštine*), a frazeológia ako špecifické obrazné a zároveň expresívne vyjadrenie ju zaujíma dosiaľ.

Hneď po nástupe do oddelenia sa zapojila do koncipovania hesiel do tretieho zväzku Slovníka slovenských nárečí (ďalej SSN) a postupne sa sta-

la našou kmeňovou spoluautorkou. V SSN 3 spracovala heslá písmena R (*rota – rozožrať sa*). S celým kolektívom tohto diela si v roku 2021 prevzala ocenenie Literárneho fondu za vedeckú a odbornú literatúru. V súčasnosti sa usilovne venuje koncipovaniu hesiel písmena S do štvrtého zväzku.

S nadšením sa hneď od začiatku pustila do získavania novej dialektologickej laickej literatúry, ktorá je jedným zo zdrojov pri tvorbe Slovníka slovenských nárečí. Týmto obohacovaním nášho knižničného fondu prispieva k spracovaniu nových hesiel a podnecuje výskumnú prácu svoju i svojich kolegov.

Slovníkové heslá sa jej stali inšpiráciou aj pri písaní viacerých príspevkov do rubriky *Zo studnice rodnej reči* v časopise *Kultúra slova*. Takým bol napríklad príspevok, kde sa ňou spracované heslové slovo *rováš* vyskytuje hneď v názve: *Aj ten, kto má na rováši, môže dostať po rováši alebo Nie je rováš ako rováš* (2017).

V tejto rubrike, ktorá je našou srdcovou záležitosťou, sa venovala najmä (expresívnej) lexike a frazeológii tematicky súvisiacej napr. s pomenovaním neupravených osôb, ktoré chodili v roztrhaných či zanedbaných odevoch, a to v príspevkoch *Trhan, šklban, iba z misy...!* (2011); *Suknica jej večne visí* (2012). Pravdaže, už z názvov vidíme, že Dáši literatúra pre deti nie je cudzia, z čoho iste mali radosť jej deti a teraz už aj vnúčatá. Handrárom a aj handrám, handričkám či vechtíkom sa venovala v príspevkoch *Ej, ženy, ženičky, dávajte handričky za dobré ihličky, za pekné špendličky* (2013); *Hander, hander, handerky* (2014); *Večer vechtíkom, ráno nechťikom* (2015).

Druhým tematickým okruhom, ktorý ju (ako dobrú gazdinú, čo oceňuje najmä ten, čo jej ako manžel prichodí) zaujal, boli jedlá. Príspevky *Haju, haju, hajušky, varí mamka halušky* (2017); *Nie je haluška ako haluška ani strapačka ako strapačka* (2018); *O názvoch gemerských polievok* (2023); *Keď to, čo nepripomína jedlo, sa predsa len dá zjesť* (2023); *Taško je to jesci, čo nesce do hubi lésci* (2025); *Kaša je mať naša* (2025) iste zaujali čitateľov rubriky. Podotýkame, že Gemer nie je jubilantke blízky kvôli názvom polievok. Je to kraj, ku ktorému ju viažu rodinné väzby a svoje vedomosti o rôznorodých nárečiach tohto regiónu môže pri dialektologickej práci naplno zúročiť.

Pri treťom tematickom okruhu, ktorému sa v príspevkoch oslávenkyňa venovala, nám prišiel na rozum úryvok z Exupéryho *Malého princa*:

„Niekedy to nemá nepríjemné následky, keď si prácu odložíme na neskoršie. No ak ide o baobaby, je to vždy katastrofa. Poznal som jednu planétu, na ktorej býval lenivec. Zanedbal tri kríky...“ (Mladé letá, 1986, preklad Elena Šmatláková, s. 26). O výrazoch vzťahujúcich sa na lenivých ľuďoch písala Dagmar Šimunová v štúdiách *Ráno sa mu nesce, večer sa mu ťaží* (2019); *Ľegdo robí a ňegdo sa robí, že robí* (2022); *Duóm hor nohami a gazďiná fpost'eli* (2023).

O tom, že Dášine príspevky sú kvalitné, svedčí aj to, že ich zostavovatelia zaradili do výberových publikácií *Zo studnice rodnej reči*. Vyšli už tri diely vo vydavateľstve Veda (2005, 2014, 2023), ktoré reprezentujú to najlepšie, čo sa vždy v priebehu jedného desaťročia dostane k čitateľom, aby ich poučilo a prinieslo im radosť zo slovného a frazeologického bohatstva slovenských nárečí.

D. Šimunová je spoluzostavovateľkou vzácnej publikácie s názvom *Rozpamätávanie*, s podtitulom *Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materi*, ktorá vznikla tiež na pôde dialektologického oddelenia JÚLŠ SAV. Táto kniha sprístupňuje súvislé nárečové texty, ktoré sú rôznym spôsobom spojené s témou vypuknutia a priebehu prvej svetovej vojny. Podieľala sa nielen na zostavovateľských prácach, výbere a edičnej príprave textov, no zároveň priniesla ešte inú veľkú „pridanú hodnotu“. Súčasťou publikácie sa totiž stali aj ukážky vojenskej korešpondencie. Na obálke, oboch predsádkach i predelových listoch jednotlivých kapitol sú použité ilustrované pohľadnice vojaka rakúsko-uhorskej armády Gejzu Eckera. Ich originály sú jedno- alebo viacfarebnou kresbou na predtlačených lístkoch, ktorá v podobe karikatúr dokumentuje pohľad bežného človeka na hrôzy vojny. Súčasťou publikácie sú vďaka tomu, že ich láskavo z rodinnej zbierky poskytol otec našej jubilantky Otto Šimko.

Dagmar Šimunová je od roku 2013 členkou poroty a organizačného výboru celoslovenskej súťaže s medzinárodnou účasťou *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*. Na stránkach tohto časopisu viackrát informovala o priebehu jednotlivých ročníkov. Pri práci v porote sa prejavuje Dášina náklonnosť k literatúre, ktorá je spolu s láskou k divadlu, k výtvarnému umeniu, so zberateľstvom a s cestovaním formujúcou silou, dodávajúcou jej rozhľad, pochopenie a invenciu. (Ak to nejde inak, tie krásne miesta Francúzska a Talianska, ktoré ešte nenavštívila, spoznáva prostredníctvom

televíznej obrazovky spolu s rútiacimi sa cyklistami medzinárodných pretekov.)

Zmyslom tejto zdravice nie je vymenovať všetky pracovné činnosti našej jubilantky, takže sa do tohto príspevku nedostalo všetko. Za všetkých kolegov a priateľov z dialektologického oddelenia JÚLŠ SAV odovzdávam oslávenkyňi srdečné blahoželanie. Milá Dáška, vážime si Tvoju prácu, ďakujeme Ti za vklad do slovenskej dialektologickej tvorby i za všetky spomenuté aj nespomenuté činnosti, ktorými si svetu prospešná. Do ďalších rokov Ti prajeme veľa zdravia, síl, elánu a neochabujúci optimizmus, ktorý – aby som parafrázovala výrok tvojho otecka – prináša radosť, aj keď prší, lebo aj bez tej radosti by pršalo.

Lubica Dvornická
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Podujatie venované dvom významným jubileám

Oslavovanie životných jubileí je zväčša rodinnou záležitosťou. V prípade významných osobností si však nárokuje oslavu aj širšie okolie, ktoré chce týmto vyjadriť úctu jubilujúcim osobnostiam a ich životnému dielu, deklarovať ich osobitný prínos aj kontinuitu ich diela v ďalších generáciách. V tomto duchu sa 21. apríla 2026 zišlo širšie osadenstvo oslavujúce okrúhle životné jubileá dvoch osobností slovenskej jazykovedy – prof. PhDr. Slavomíra Ondrejoviča, DrSc., a doc. PhDr. Míry Nábělkovej, CSc.

Podujatie nazvané *Sociolingvistické popoludnie* zorganizovalo niekdajšie domovské pracovisko jubilujúcich Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou v priestoroch meštianskeho domu Martineum v Bratislave. Kombinované spoločensko-odborné podujatie, ktorého atmosféru umocnil *genius loci* zvoleného miesta, sa začalo príhovorom riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV Ľubora Kráľika a gratuláciou prítomnej jubilantke. Jubilant, ktorého osemdesiate narodeniny sme si pripomínali, sa, žiaľ, nemohol na podujatí zúčastniť osobne. Nasledovalo blahoželanie v mene Slovenskej jazykoved-

nej spoločnosti pri JÚLŠ SAV v zastúpení jej podpredsedníčky Bronislavy Chocholovej, ktorá v gratulačnej reči zdôraznila, že novonadobudnutý emeritný status jubilantky je vyjadrením vzájomnej spolunáležitosti.

Dôležitým priesečníkom (či azda priesečnicou) jubilujúcich osobností je kolegyňa Lucia Molnár Satinská. Trajektória jej vedecko-výskumnej činnosti priamo vychádza z pôsobenia oboch jubilantov, ako v reči pripomenula jej dlhoročná kolegyňa Júlia Vrábľová. Jubilujúce osobnosti boli totiž školiteľmi jej diplomovej a dizertačnej práce. Organickou súčasťou sociolingvistického popoludnia preto bola aj autorská prezentácia monografie Lucie Molnár Satinskej *Maďarčina v Bratislave. Príbeh jazyka a viacjazyčnosti*, ktorú vydal koncom minulého roka Jazykovedný ústav Ľ. Štúra v spolupráci s vydavateľstvom Slovart. Kniha pokrýva tému viacjazyčnej Bratislavy z perspektív jej zložitej historickej skúsenosti. Systematické rozpletanie spleťtého príbehu koexistencie maďarčiny, nemčiny a slovenčiny v priestore minulej i súčasnej Bratislavy predstavuje jedinečný autorský počín, keďže doteraz nejstvovala syntetická práca tohto typu a zamerania. Ide o nielen (socio)lingvisticky relevantné dielo zobrazujúce minulú jazykovú situáciu a jazykovú krajinu v kontexte jej búrlivých historických premien, no odkrýva aj súčasnú prítomnosť maďarčiny v Bratislave cez prizmu empirického výskumu, ktorý autorka realizovala prostredníctvom naratívnych rozhovorov s maďarsky hovoriacimi prichádzajúcimi do Bratislavy i pochádzajúcimi z nej a výskumom ich jazykových (auto)biografií. Monografia predstavuje bohatý teoretický a metodologický impulz s interdisciplinárnym presahom, na čo reagovalo obecnstvo po autorskej prezentácii podnetnou diskusiou, v ktorej autorka prezradila aj svoje ďalšie výskumné zámery.

Ďalšej časti spomienkového popoludnia udávala tón jubilantka Mira Nábělková, ktorá spomínala na profesora Ondrejoviča ako na svojho blízkeho kolegu, na ich spoluprácu vo vtedajšom oddelení súčasného spisovného jazyka, ale nezabudla ani na ostatných, najmä bývalých kolegov a kolegyne. Všetkým prítomným pripravila vzrušujúci program v podobe komentovania dvoch videozáznamov zachytávajúcich nielen pracovnú atmosféru v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra v 80. rokoch 20. storočia a obdobie redigovania *Dynamiky slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* v Kongresovom centre v Smoleniciach (dielo vyšlo v Bratislave v roku 1989). Po premietnutí oboch videí sa obecnstvo razom začalo rozpomínať na osobnosti slovenskej jazy-

kovedy, ktoré v tom čase pôsobili v ústave, ale aj na roky svojej mladosti prežité s nimi. Bol to vzácne strávený čas.

Jubilantka ďalej prezradila, že sa plánuje chopiť pera (či klávesnice) aj v najbližšom čase. Zažejajme jej teda veľa tvorivej sily a obom jubilantom i životnú vitalitu.

(Podrobnejšie informácie o jazykovednom diele S. Ondrejoviča a M. Nábělkovej sa uvádzajú v jubilančných príspevkoch v časopise Kultúra slova na <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2016/2/KS2-2016.pdf> a <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2006/3/ks2006-3.pdf>.)

Slavomíra Stanková
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Od historického prameňa k jazykovej interpretácii: Cvičebnica paleografie (nielen) pre historikov a archivárov¹

[ŽIGO, Pavol: Ako čítať a interpretovať texty v starej slovenčine a češtine. Bratislava: UK Veda 2024. 210 s. ISBN 978-80-223580-0-2]

Dejiny jazyka nepredstavujú pre väčšinu jeho používateľov oblasť, s ktorou by prichádzali do bezprostredného a každodenného kontaktu; veď jazyk dnes používame prirodzene a bez výraznejšej potreby uvedomovať si jednotlivé vrstvy jeho historického vývinu. Až v momente, keď sa stretneme so staršou listinou, kronikárskym záznamom, literárnou pamiatkou alebo administratívnym dokumentom zapísaným pravopisom a v jazykovej podobe vzdialenej od súčasnej normy, uvedomíme si, že medzi našou aktuálnou jazykovou skúsenosťou a minulosťou je istý odstup. Vtedy sa ukazuje, že čítať historický text neznamená iba rozlúštiť jeho grafickú podobu, ale je potrebné komplexne vstúpiť do dejín jazyka a porozumieť jeho vnútorným zákonitostiam i širším kultúrnym súvislostiam. Je preto nanajvýš vhodné,

¹ Príspevok vznikol v rámci vedeckého projektu Lexika slovenských terénnych názvov – 2. časť (č. 2/0026/24) grantovej agentúry VEGA.

že práve na tomto vedomí odstupe – a zároveň potreby jeho prekonávania – je vystavaná publikácia *Ako čítať a interpretovať texty v starej slovenčine a češtine*, ktorej autorom je Pavol Žigo.

Publikácia vyšla ešte v roku 2024 vo vydavateľstve UK Veda a je koncipovaná ako systematický sprievodca dejinami slovenského jazyka (aj) v kontexte vplyvov češtiny a zároveň ako praktická príručka na prácu s historickými textami. I keď ju autor adresuje predovšetkým študentom nefilologických odborov, najmä poslucháčom archívniectva, histórie či muzeológie, jej možná využiteľnosť jasne presahuje rámec bežného vysokoškolského štúdia; svojou vnútornou kompozíciou môže osloviť každého, kto sa usiluje o kultivované a metodicky podložené porozumenie jazykovej minulosti. Publikácia totiž nemá len podobu čisto teoretického prehľadu, ale skôr má charakter metodicky koncipovanej cvičebnice: popri výklade kľúčových dejinných udalostí a etáp vývinu slovenčiny – teda momentov, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili jazykovú podobu či spoločensko-kultúrne postavenie jazyka – ponúka aj množstvo praktických úloh, cvičení na prepis historických textov a obrazových reprodukcii významných prameňov. Nejde pritom len o ilustratívny materiál, pretože obrázky rukopisov, zápisov a dokumentov (napríklad textov so slovakizmami) sú funkčnou súčasťou výkladu a vytvárajú priestor na aktívnu prácu čitateľa s konkrétnym textovým materiálom. V tomto význame tak publikácia napĺňa deklarovaný cieľ spomenutý hneď v úvode – premostiť odstup medzi teoretickým poznaním dejín jazyka a praktickou skúsenosťou pri čítaní historických textov.

Publikácia je členená do šiestich hlavných kapitol, ktoré dopĺňa úvod, záver, bibliografický aparát a zoznamy obrázkov a tabuliek. Úvodná, teoreticky (rečou autora – historiograficky; Žigo, 2024, s. 5 – 6) orientovaná časť načrtáva periodizáciu dejín slovenského jazyka a plynulo vytvára rámec na ďalší výklad. Po periodizácii nasleduje kapitola venovaná predspisovnému obdobiu, ktorá je vnútorne diferencovaná: osobitná pozornosť sa venuje jazyku predveľkomoravského a veľkomoravského obdobia, obdobiu po zániku Veľkej Moravy, ako aj starším a mladším kultúrnym predspisovným útvarom. Výklad postupne prechádza k spisovnému obdobiu, datovanému od roku 1787 až po súčasnosť, teda k fáze, keď už existovala na našom území konkrétna kodifikovaná jazyková forma. I v tejto časti sa postupne v samostatne pomenovaných

podkapitolách rozoberajú jednotlivé kodifikované útvary – bernolákovčina, štúrovčina, jej reformovaná podoba, jazyk v matičnom a martinskom období, medzivojnová podoba jazyka a vývin slovenčiny od roku 1940 po súčasnosť. Štvrtá kapitola rozširuje perspektívu o komparatívny pohľad na češtinu a slovenčinu v historickom aj súčasnom kontexte, čím sa zdôrazňuje vzájomná prepojenosť oboch jazykov, a to nielen geograficky, ale predovšetkým geneticky. Piata kapitola sa sústreďuje na formálnu stránku textov z predpisovného i spisovného obdobia a na problematiku ich prepisovania, zatiaľ čo šiesta kapitola už cielene vedie čitateľa k samotnému čítaniu textov a k interpretácii jazykových javov. Prvotná teoretická línia tak vyúsťuje do praktickej aplikácie, čím sa kompozícia uzatvára v logickom oblúku.

Z hľadiska metodologickej koncepcie je zrejmé, že autor pri zostavovaní teoretickej (historiografickej) časti vedome nadväzuje na staršiu tradíciu učebníc určených archivárom alebo pomocným vedám historickým, reprezentovanú najmä prácami Rudolfa Krajčoviča či Jozefa Nováka (s. 7). V tomto zmysle tak publikácia pokračuje v osvedčenom metodickom prístupe, ktorý spája jazykovedný výklad s praktickými potrebami práce s historickými prameňmi. Zreteľná je však aj inšpirácia dielom *Dejiny spisovnej slovenčiny*, ktoré autor P. Žigo vydal v spoluautorstve s Rudolfom Krajčovičom (pôvodne 2002; neskoršie upravené vydania tiež 2006 a 2011). Podobnosť sa prejavuje najmä v periodizácii, chronologickom členení a v pomenovaní jednotlivých etáp vývinu slovenského jazyka. Posudzovaná publikácia je však vedome koncipovaná kompaktnejšie a didakticky zjednodušenejšie – tak, aby vyhovovala cieľovej skupine nefilologicky zameraných poslucháčov. Nejde však pritom o redukciu odbornosti, ale skôr o premyslenú a selektívnu adaptáciu – autor sa sústreďuje predovšetkým na tie jazykové a historické zmeny, ktoré sú pre skúmané obdobia interpretačne najrelevantnejšie. Procesy, ktoré sa odohrali v dávnejších fázach a nemali priamy dosah na podobu predpisovnej či spisovnej slovenčiny a češtiny, už nerozvádza do detailov (s. 7). Takýto výber tak podporuje prehľadnosť výkladu a koncentruje pozornosť čitateľa na to podstatné – na javy, ktoré možno identifikovať a analyzovať v konkrétnych textových pamiatkach. V nasledujúcich pasážach nášho prehľadového (hodnotiaceho) príspevku sa v krátkosti pristavíme pri jednotlivých kapitolách a ich podčastiach a zhodnotíme ich obsahovú stránku a autorský prístup.

Výklad jednotlivých etáp dejín slovenského jazyka, ktoré sú predmetom prvej kapitoly, od najstarších rekonštruovaných fáz až po súčasnosť, je v publikácii spracovaný systematicky a vo vzájomných súvislostiach, pričom autor dôsledne prepája historický rámec s jazykovým vývinom. Už kapitola o periodizácii jasne stanovuje základné členenie na predpisovné a spisovné obdobie so spomenutým medzníkom – rokom 1787 – a následne toto delenie detailne rozpracúva. Možno by však bolo metodicky prínosnejšie, keby sa hneď v úvode tejto časti explicitnejšie a dôslednejšie definovalo, čo presne sa rozumie pod pojmami predpisovnosť a spisovnosť. Hoci sa tieto charakteristiky v texte objavujú a nepriamo sú vo viacerých častiach publikácie kontextovo odvoditeľné, ich súhrnné a programové vymedzenie na začiatku by čitateľovi, najmä nefilologicky orientovanému, uľahčilo orientáciu.

Predpisovné obdobie ako jadro druhej kapitoly je predstavené ako dynamický a vnútorné diferencovaný proces, v ktorom sa postupne kryštalizovali jazykové znaky budúcej (zo súčasného pohľadu už dnešnej) slovenčiny. Autor sa v nej spočiatku dotýka praslovanských a indoeurópskych východísk, spomína tiež obdobie praslovanskej jednoty, protobaltského spoločenstva a plynulo nadväzuje aj na známe teórie o pravlasti starých Slovanov (s. 11 – 12). Následne sa venuje charakteristickým znakom praslovanského jazyka a v závere aj rozpadu, resp. vzniku samostatných slovanských jazykov (s. 15). Je oceneniahodné, že sa v tejto časti autor výraznejšie neuchýľuje k encyklopedickému a vyčerpávajúcemu opisu, ale naopak, pri charakteristike vyberá len tie javy (napr. jery a ich zánik/transformáciu, nosovky, metatézu likvid a pod.), ktoré majú jasný interpretačný dosah a využitie pri čítaní starších textov. Výklad tak nie je samoúčelný, ale funkčne smerovaný, podporený ilustráciou na mnohých príkladoch (napr. pri metatéze likvid exemplifikácia na dnešnom slove *blato*, s. 15; resp. pri nosovkách a ich denazalizácii ukážka ich stredoeurópskeho rozmeru a porovnávanie nielen s poľštinou, v ktorej sú nosové samohlásky prítomné dodnes, ale i s maďarčinou, v ktorej možno pozorovať isté reliktory nosových samohlások – najmä v slovách, ktoré boli prevzaté z pôvodnejšieho slovanského substrátu, s. 18). Aj keď by sa miestami podľa nášho názoru žiadalo precíznejšie vysvetlenie niektorých pojmov, napríklad baltsko-slovanskej jazykovej jednoty, ktorá je v texte spomenutá bez bližšieho kontextualizačného rámca, hoci nemusí ísť

o samozrejmy poznatok ani pre študentov historických odborov, či explicitnejšie formulovanie tzv. Havlíkovho pravidla, podľa ktorého sa opisuje transformácia alebo zánik jerov od konca (bližšie napr. Krajčovič, 1988, od s. 25), je dobré, že si autor v zásade zachováva vhodnú mieru medzi odbornou korektnosťou a didaktickou zrozumiteľnosťou.

Výklad o predveľkomoravskom a veľkomoravskom období, ako aj následných fázach vývinu, je koncipovaný prehľadne a dôsledne chronologicky, pričom autor jednotlivé etapy opätovne rámcuje konkrétnymi historickými medzníkmi (napr. zánikom avarskej moci, vysvätením kostola v Nitre, kontaktmi s Byzanciou a pod.). Tento postup sa ukazuje ako funkčný najmä pre cieľovú skupinu publikácie, keďže jazykový vývin nie je prezentovaný izolovane, ale v bezprostrednej previazanosti s politickými a kultúrnymi udalosťami. Osobitne prínosné je, že autor tieto momenty nedeklaruje iba opisne, ale dokumentáciu podporuje aj konkrétnou ukážkou prameňa, a to listom adresovaným byzantskému panovníkovi Michalovi III. Text je uvedený v jazykovej podobe so zachovanými jermi a nosovkami, takže študent má bezprostrednú možnosť aplikovať poznatky z predchádzajúcej podkapitoly o praslovanských javoch. Paralelne je pripojený aj preklad do súčasnej slovenčiny, čím sa vytvára didakticky veľmi účinný kontrast medzi historickou a modernou jazykovou vrstvou (s. 18 – 20). Pozitívne treba hodnotiť aj autorovu korekciu rozšírených, dnes neraz politicky inštrumentalizovaných predstáv o význame byzantskej misie. Správne zdôrazňuje, že príchod Konštantína a Metoda neznamenal „civilizačný začiatok“ územia, ale nadviazal na už existujúce spoločenské, jazykové a pôvodnejšie (pohanské) náboženské štruktúry. Je samozrejmé, že tunajšie obyvateľstvo malo vlastnú reč (hoci bez ustálenej písomnej formy) a na území prebiehali už aj staršie kresťanské misie z Bavorska či Franskej ríše. Tento dôraz na kontinuitu kultúrneho vývinu je dôležitý nielen historicky, ale aj metodologicky, keďže takéto explicitné poznatky môžu brániť zjednodušujúcim ideologizovaným naratívom a zneužívaniu tejto historickej udalosti.

Podkapitola o veľkomoravskom období je opäť jasne ohraničená – príchodom Konštantína a Metoda a ich misiou na Veľkej Morave. Ťažisko výkladu spočíva najmä v opise vzniku hlaholiky (porov. napr. aj Šubjaková, 2023). Autor pripomína, že Konštantín začal písmo koncipovať ešte pred príchodom na Veľkú Moravu, pričom vychádzal z malých písmen gréckej

abecedy, ktoré doplnil o znaky zachytávajúce špecifické hlásky praslovančiny. V tejto súvislosti je mimoriadne podnetná pasáž venovaná symbolike základných tvarov hlaholiky (križu, trojuholníku, kruhu) a ich kresťanskému významu, keďže ide o aspekt, ktorý sa v bežných výkladoch často marginalizuje (s. 21 – 22). Autor však sleduje aj ďalší vývin písma – prechod od okrúhlej k hranatej forme a možné vplyvy hebrejského prostredia. Cenná je tiež zmienka o tom, že hlaholika plnila aj funkciu číselnej sústavy, keďže tento fakt býva neraz v popularizačných výkladoch o hlaholike opomínaný, no na pochopenie dobovej administratívnej a liturgickej praxe je veľmi významný (s. 22). Celkový výklad o veľkomoravskom období je opäť podporený konkrétnymi pamiatkami – uvádza sa Assemaniho evanjeliár, rekonštruovaná podoba veľkomoravského Otčenáša, ako aj širší súpis hlaholských evanjeliových kódexov (Zografský, Mariánsky a ďalšie). Doplníme, že hoci sú uvedené pamiatky napísané staroslovienčinou a nemožno ich považovať za texty slovenskej literatúry v jazykovom (užšom) zmysle, v slovenskom akademickom (literárnovednom) diskurze sa stabilne zaraďujú do literárno-kultúrneho kánonu. Kritériom začlenenenia textov do kánonu totiž nie je jazyk, ale skôr kultúrno-historická väzba: mnohé vznikli na území dnešného Slovenska, prípadne sa viažu na jeho prostredie alebo osobnosti, ktoré v ňom pôsobili. V tomto prípade ide o bezprostrednú spätosť s veľkomoravským kultúrnym kontextom, ktorý je integrálnou súčasťou slovenských národných a kultúrnych dejín (viac o kánone pozri Pavlovičová, 2015, s. 6; Káša, 2017, s. 32 – 33). Osobitná pozornosť je v tejto časti venovaná Proglasu. Autor sleduje jeho objavenie, interpretačné peripetie (prozaický text verzus básnická skladba) i jeho literárnu štruktúru. Zaujímavá je predovšetkým autorova interpretácia Proglasu ako textu určeného primárne na spev, s možnosťou žánrového zaradenia k hymnickej tradícii. Ako podporný argument tejto hypotézy využíva P. Žigo etymologický výklad základu *glas-*, v staroslovienčine vo význame „spev“, pričom poukazuje aj na paralely v iných slovanských jazykoch, napr. v dnešnej slovinskej lexéme *glasba* (s. 24 – 26).² Záver veľkomoravskej kapitoly tvorí naostatok zmienka o Kyjevských listoch a vzniku cyriliky, ktorú autor predstavuje ako písmo založené na veľkých písmenách gréckej abecedy.

² Viac o problematike Proglasu, jeho názve, autorstve, charaktere či rekonštrukciách pozri Pavlovičová, 2016.

Uvádza aj jej ďalší historický vývin i pamiatky, ktoré sú s ňou spojené (napr. Moravsko-panónske legendy, s. 29).

Charakteristika veľkomoravskej problematiky je v tejto publikácii ukončená vymedzením veľkomoravského obdobia (10. – 11. storočie), v ktorej postupne autor osvetľuje smrť Metoda, vyhnanie jeho žiakov a postupný zánik staroslovienčiny ako liturgického jazyka na našom území. Autor upozorňuje tiež na presun kultúrneho centra do oblasti dnešného Ochridu. Z jazykového hľadiska ide o fázu definitívneho rozpadu praslovanskej jednoty a postupného formovania samostatných slovanských jazykov. Autor správne konštatuje, že hoci nemožno ešte hovoriť o existencii samostatného slovenského jazyka, dochádza v tomto období už k tvorbe niektorých diferenciačných javov, ktoré budú neskôr pre slovenčinu charakteristické (napr. vývin **dj > dz*; s. 30 – 31), a tie sú následne porovnávané s paralelnými procesmi v češtine a poľštine. Komparatívny rozmer tak opäť posilňuje genetické a typologické súvislosti spomenutých jazykov.

Podkapitola venovaná staršiemu predpisovnému obdobiu slovenčiny (12. – 15. storočie) nadväzuje plynule na predchádzajúce výklady a je charakterizovaná ako fáza postupného dozrievania domáceho jazykového prostredia po zániku veľkomoravskej tradície. Autor pritom vychádza z konštatovania, že po oslabení staroslovienčiny sa jazykové procesy odohrávali predovšetkým v ústnej sfére, keďže domáci jazyk ešte nevystupoval ako písomný a normovaný útvar (s. 31 – 32). Osobitne za podnetné v tejto časti publikácie považujeme najmä zdôraznenie skutočnosti, že v tomto období nevznikali písané texty v domácom jazyku, keďže administratívna aj cirkevná komunikácia sa zabezpečovala výhradne v latinčine. Napriek tomu sa prvky z hovoreného jazykového prostredia do latinských listín postupne dostávali, a to predovšetkým v podobe vlastných podstatných mien ako názov konkrétnych lokalít, mien osôb či panovníkov. Ako významný prameň autor v tejto súvislosti uvádza Zoborskú listinu z roku 1113, ktorá zachytáva niekoľko toponým z okolia Nítry (s. 32) a ktorá predstavuje dôležitý doklad o podobe vtedajšieho jazykového stavu (viac o spojení Zoborskej listiny a toponým pozri napr. Stanislav, 1948a, 1948b; Hladký, 2004; Krajčovič, 2005 a i.). Autor zároveň poukazuje na to, že domáce jazykové prvky sa postupne objavovali aj v textoch česko-moravskej proveniencie. Popri vlastných menách ide už aj o apelatíva označujúce remeslá, nástroje či bežné

reálie (s. 32), čo jasne naznačuje živý jazykový kontakt a prenikanie domácej lexiky do širšieho písomného priestoru. Významnú úlohu pri udržiavaní a rozvíjaní domácej reči pripisuje autor aj ľudovej slovesnosti – svetskej i duchovnej – ktorá sa šírila najmä ústnou formou, prostredníctvom spevu a rôznorodých performatívnych foriem (s. 32 – 33). Hoci je tento aspekt načrtnutý skôr rámcovo, vhodne dopĺňa obraz jazykovej kontinuity v období, keď písomná produkcia v národnom jazyku ešte absentovala. Záver podkapitoly naznačuje postupné formovanie mestskej domácej reči (s. 34), ktorá bola ovplyvnená latinčinou, maďarčinou i češtinou (s. 35). Hoci ešte nemožno hovoriť o spisovnej slovenčine, autor ukazuje, že sa postupne vytvárali také funkčné jazykové formy s nadregionálnym dosahom, ktoré neskôr tvorili základ kultúrnych útvarov predspisovného obdobia. Podkapitola tak pôsobí prehľadne a koncepcne vyvážene, nesnaží sa rekonštruovať neexistujúcu písomnú tradíciu, ale realisticky skôr opisuje podmienky, v ktorých sa domáca reč postupne formovala a prenikala do písomného prostredia.

Výklad o staršom predspisovnom období používania češtiny v slovenskom prostredí (15. storočie) je zasadený do širšieho rámca politických a kultúrnych kontaktov medzi českými krajinami a územím dnešného Slovenska. Autor presvedčivo ukazuje, že etablovanie češtiny nebolo náhodné ani násilné, ale vyplývalo z intenzívnych hospodársko-spoločenských väzieb, zo spoločnej hranice s Moravou i z vojenských pohybov (husiti, bratrci, pôsobenie Jána Jiskru z Brandýsa a pod.). Významnú úlohu zohrávalo aj pražské univerzitné prostredie, ktoré predstavovalo prirodzené centrum vzdelávania aj pre študentov z horného Uhorska, a neskôr reformácia, ktorá upevnila postavenie biblickej češtiny ako kultúrne prestížneho jazykového útvaru (s. 35). P. Žigo, samozrejme, nezostáva len pri historickom konštatovaní, ale plynulo prechádza od historického kontextu k stručnej charakteristike znakov biblickej češtiny a poukazuje na jej fungovanie v slovenskom prostredí. V nadväznosti na to tiež logicky vysvetľuje, že jazyk používaný mimo svojho pôvodného územia sa nevyhnutne prispôbuje miestnym (novým) podmienkam, čo sa prejavilo aj pri biblickej češtine, do ktorej postupne v tomto období začali prenikať slovakizmy. Tie následne prehľadne člení na hláskoslovné, gramatické a lexikálne, pričom tento proces označuje ako postupný vznik slovakizovanej češtiny – teda podoby, v ktorej sa české a domáce prvky miešali v rozličnom pomere (s. 36 – 37).

Zaujímavé je záverečné konštatovanie, že biblická čeština nemala na území Slovenska jednotnú podobu, pretože ľudia z jednotlivých regiónov si do nej vnášali vlastné jazykové osobitosti a v rôznom pomere. Už v tomto období sa tak naznačujú isté kontúry neskorších kultúrnych útvarov, čo podčiarkuje dynamiku jazykového kontaktu a zároveň pripravuje pôdu pre ďalší vývin domáceho jazykového prostredia (s. 38).

Výklad o kultúrnych predpisovných útvaroch predstavuje jednu z najrozsiahlejších a interpretačne najnosnejších pasáží celej kapitoly o predpisovnom období. Autor v tejto časti už opúšťa rámec čiastkových javov a sústreďuje sa na širší sociolingvistický rozmer formovania nadnárečových jazykových podôb, ktoré už plnili verejnú funkciu a vykazovali tiež istú mieru štylovej i žánrovej diferenciacie (s. 39). Práve tento dôraz na ich nadnárečový charakter umožňuje presvedčivo odlišiť kultúrny útvar od jazyka bežného nárečového prostredia. Prínosné je aj to, že autorov výklad nezostáva len na úrovni abstraktnej definície pojmu kultúrny predpisovný útvar, ktorý je inak veľmi precízny, ale je podopretý aj konkrétnymi písomnými dokladmi, napr. ukážkou súdneho zápisu z vypočúvania svedkov. Autor zároveň – hoci skôr implicitne – naznačuje aj viaceré dôvody, prečo tieto útvary nemožno označiť za spisovné: stále totiž absentoval ich vedecký systematický opis i normatívna zásada ich používania (s. 40). Následne ich rozdeľuje do troch základných typov kopírujúcich geografické členenie dnešného územia Slovenska – vymedzuje teda kultúrnu západoslovenčinu, stredoslovenčinu a východoslovenčinu (s. 40) a na ďalších stranách ponúka ich základnú charakteristiku. Tá je opäť primerane vyvážená konkrétnymi textovými ukážkami, spomenieme napr. *Výhražný list zbojníkov Bardejovčanom* z roku 1493 (s. 44), čo jasne podporuje praktický rozmer publikácie. Najväčší priestor však P. Žigo venuje kultúrnej západoslovenčine, ktorú charakterizuje ako najviac vnútorne diferencovaný útvar (s. 48 – 49) a presvedčivo ukazuje jej význam pre neskoršie normatívne snahy vrátane predbernolákovských pokusov (s. 50). V tejto súvislosti je veľmi cenné, že výklad presahuje čisto jazykový opis a zahŕňa aj literárnu produkciu tohto obdobia. Pripomenutie románu Jozefa Ignáca Bajzu *René mláďenca príhodi a skúsenosti* i Gavlovičovej *Valaskej školy mravív stodoly* je logicky zasadené do kontextu vývinu jazykovej normy. Zároveň je vecne vysvetlené, prečo Bajzovo dielo ešte nemožno chápať ako kodifikáciu v pravom zmysle

slova (s. 51 – 52). Záverečná časť podkapitoly je následne venovaná korekcii mýtu pretrvávajúceho aj v dnešnej spoločnosti. Autor sa vyrovnáva so živou predstavou, že neskoršia bernolákovská či štúrovská kodifikácia vyrástla priamo z nárečí, resp. že tieto predpisovné útvary možno sémanticky spojiť s dnešným pojmom *nárečie* (s. 53). V rámci presvedčujúcej argumentačnej línie P. Žigo upozorňuje na to, že základom kodifikácie musí byť vždy taký jazykový útvar, ktorý je nadnárečový, kultivovaný a verejne používaný, nie lokálne obmedzený (bližšie aj Žigo, 2025, s. 26). Týmto konštatovaním sa pomyselne kruh výkladu uzatvára: kultúrne predpisovné útvary sú tu predstavené ako nevyhnutný medzistupeň medzi nárečím a kodifikovaným spisovným jazykom.

Záverečná podkapitola o mladšom predpisovnom období (16. – 18. storočie) prirodzene uzatvára výklad o používaní češtiny v slovenskom prostredí a zároveň syntetizuje predchádzajúce zistenia. Autor tu poukazuje na výrazný rozmach a vnútornú variantnosť češtiny na našom území (s. 53), čo súviselo s jej postavením kultúrneho jazyka v určitých spoločenských vrstvách. Postupne predstavuje dva základné varianty, a to oficiálnu, neslovakizovanú cirkevnú češtinu používanú najmä v náboženskej sfére a neoficiálnu, slovakizovanú češtinu s výraznejším a menej kontrolovaným prenikaním domácich prvkov (s. 53). V nadväznosti na klasifikáciu R. Krajčoviča autor rozlišuje tri základné podoby češtiny používané v slovenskom prostredí: biblickú češtinu, normalizovanú slovakizovanú češtinu a napokon nenormalizovanú slovakizovanú češtinu (s. 54). Výklad jednotlivých variantov je vecný a prehľadný, zahŕňa základné hláskoslovné a gramatické charakteristiky, upozorňuje na rozdiely medzi normalizovanou a nenormalizovanou podobou a opiera sa o konkrétne texty, sféry používania i reprezentatívnych autorov (s. 54 – 64). Za osobitne podnetné možno považovať konštatovanie, že nahrádzanie českých výrazov slovakizmami sa často motivovalo snahou o väčšiu zrozumiteľnosť (s. 59). Tento moment tak jasne naznačuje formovanie jazykového vedomia a identity používateľov.

Podkapitola vyúsťuje do syntetického zhrnutia charakteru celého predpisovného obdobia. Autor konštatuje, že išlo o etapu, v ktorej neexistovala spoločná a záväzná podoba slovenčiny pre verejnú komunikáciu (s. 63), čím vlastne dodatočne precizuje samotný pojem „predpisovnosť“. Následné pripomenutie kritérií kodifikácie – systematického vedeckého opisu, zdô-

vodnenia jazykových riešení a existencie príručiek – zároveň uzatvára argumentačný oblúk otvorený už pri hodnotení Bajzovho jazyka. Čitateľ sa tak v závere opätovne utvrdzuje v tom, prečo ani jazyk románu *René mládenca príhodi a skúsenosti* nemožno chápať ako kodifikovaný spisovný útvar, hoci v mnohom anticipoval neskoršie bernolákovské kodifikačné riešenia.

Tretou kapitolou sa začína systematický opis spisovného obdobia (1787 – súčasnosť), ktorý, samozrejme, nadväzuje na predchádzajúci výklad ako jeho logické vyústenie. Autor ho vymedzuje ako etapu dejín slovenčiny od prvej kodifikovanej podoby až po súčasný stav (s. 65). V úvodnom rámci zároveň pripomína i širšie historické okolnosti – osvietenské reformy, vládu Jozefa II. či ideové dôsledky Veľkej francúzskej revolúcie. Po tomto stručnom zasadení do kontextu sa výklad opätovne člení na jednotlivé etapy vývinu spisovnej slovenčiny.

Podkapitola o bernolákovskom období (1787 – 1846) je vystavaná s dôrazom na prepojenie historických impulzov s jazykovedným rozmerom kodifikácie. P. Žigo najprv načrtáva kultúrne, spoločenské i estetické faktory, ktoré podnietili bernolákovské hnutie (s. 66), a následne sa sústreďuje na osobnosť Antona Bernoláka a jeho základné diela – *Filologicko-kritickú rozpravu o slovanských písmenách*, *Grammaticu Slavicu* a posmrtno vydaný päťzväzkový *Slowár* (s. 67). Práve slovník hodnotí ako na svoju dobu mimoriadne ambiciózný a nadčasový projekt a v tejto časti sa detailnejšie venuje nielen jeho kompozícii, ale i značkovému aparátu a výstavbe hesiel, ktorú konkrétnejšie ilustruje na spracovaní heslového slova *Kačica* (s. 72). Výklad však nezostáva len pri enumerácii spomenutých diel. Autor objasňuje samotnú podstatu kodifikácie a formuluje štyri základné kritériá, podľa ktorých sa jazykový prvok stáva normatívnym – spomína najmä funkčnosť, systémovosť, zrozumiteľnosť a ustálenosť (s. 67 – 68; porov. aj Ružička, 1967, s. 36). Následná charakteristika bernolákovčiny je detailná a vecná: zahŕňa pravopisné zásady, hláskoslovné riešenia, gramatickú stavbu i lexiku. V závere podkapitoly sa autor stručne pristavuje pri inštitucionálnom zázemí hnutia, najmä pri Slovenskom učennom tovarištvu, a pripomína literárne osobnosti spojené s bernolákovčinou. V prípade J. Fándlyho vystupuje do popredia význam odbornej a popularizačnej prózy, ktorá potvrdzovala funkčnosť bernolákovčiny v náučnej oblasti; Ján Hollý zasa reprezentuje jej umelecký potenciál v literárnej tvorbe. Spomenutá je aj postava Juraja

Palkoviča, ktorý sa po Bernolákovej smrti zaslúžil o vydanie *Slowára* a podporoval aj ďalšie preklady do bernolákovčiny. Celkovo je tak bernolákovské obdobie predstavené ako prvý systematický a teoreticky podložený pokus o kodifikáciu slovenčiny, ktorý už spĺňal kritériá modernej jazykovej normy a zároveň vytvoril predpoklady pre ďalšie vývinové etapy. Je však pomerne na škodu, že autor v tejto časti paralelne neakcentuje aj tzv. bernolákovské polemiky, ktoré viedli predstavitelia bernolákovského hnutia – najmä Anton Bernolák a Juraj Fándly – s Jozefom Ignáčom Bajzom o povahe a hraniciach nového jazykového útvaru. Tieto polemické diskusie, zachytené v dobovej korešpondencii a textovej praxi³, prezentujú reálne spory o jazykovú normu a mieru jazykovej prirodzenosti. Aj stručná zmienka o nich by mohla vhodne doplniť obraz tohto obdobia, lebo by plastickejšie ukázala, že kodifikácia nebola len prostým jednorazovým aktom, ale už procesom, ktorý bol sprevádzaný odbornou i kultúrnou diskusiou. Takéto doplnenie by zároveň vytvorilo vyvázenejší kompozičný oblúk kapitoly, osobitne vzhľadom na to, že polemický rozmer štúrovskej kodifikácie je v nasledujúcej podkapitole už náležite reflektovaný.

Podkapitola venovaná štúrovskému obdobiu (1846 – 1852) je koncipovaná v obdobnom metodickom rámci ako predchádzajúce časti. Autor najprv načrtáva spoločensko-politické a ideové predpoklady vzniku štúrovského hnutia, pričom tieto faktory sú predstavené ako súbežné impulzy, ktoré vytvorili priaznivú situáciu pre nový kodifikačný projekt (s. 74 – 75). Osobitne prínosná je pasáž venovaná samotnému rozhodnutiu o kodifikácii. Autor presne rozlišuje medzi rokom 1843, keď na fare v Hlbokom došlo len k dohode o potrebe nového kodifikovaného jazyka, a rokom 1846, keď už vyšli Štúrove práce *Nárečja Slovenskuo...* a *Nauka reči slovenskej*, teda diela, ktoré už predstavujú vlastný kodifikačný akt (s. 76 – 77). Toto chronologické a pojmové spresnenie má význam nielen odborný, ale aj didaktický, keďže koriguje rozšírené školské zjednodušenie, podľa ktorého sa štúrovčina kodifikovala už v roku 1843. Druhá časť podkapitoly podáva systematickú charakteristiku štúrovčiny podľa ustálenej schémy – pravopisné zásady, hláskoslovné a gramatické riešenia i lexika – doplnenú o ukážku textu v kodifikovanej podobe (s. 79). Výklad je opäť prehľadný a sústreďuje sa najmä

³ Bližšie napr. Kotvan, 1966.

na tie javy, ktoré mali zásadný normotvorný význam. Pozitívne tu možno hodnotiť už aj to, že autor venuje pozornosť dobovým polemikám o kodifikácii, a to tak v rámci štúrovskej generácie, ktorá nepredstavovala úplne homogénne zoskupenie, ako aj vo vzťahu k Jánovi Kollárovi. Tým sa štúrovská kodifikácia ukazuje ako výsledok názorovej konfrontácie a ideového zápasu o podobu národného jazyka, nie ako jednoznačne prijatý projekt.

Podkapitola o reformnom období prirodzene nadväzuje na štúrovskú kodifikáciu a predstavuje jej prvú systematickú revíziu. Autor v úvode vysvetľuje samotné pomenovanie etapy i jej východiská: potrebu precizovať a stabilizovať jazykovú normu, odstrániť niektoré sporné riešenia a zároveň reagovať na širšie kultúrno-politické okolnosti. Hoci sa reformný proces tradične spája najmä s menom Martina Hattalu, korektne sa vo výklade pripomína, že výsledná úprava bola skôr kolektívnym dielom; teda že vznikla dohodou viacerých spoluautorov, pričom Hattala jej dal len konečnú formuláciu (s. 82, 87). Zaujímavým momentom je opätovná snaha o orientáciu na staroslovenčinu ako ideu širšej slovanskej jazykovej jednoty. Mimoriadne cenné je, že autor v poznámke pod čiarou precízne rozlišuje medzi pojmi staroslovienčina a staroslovenčina (s. 82), čím koriguje pretrvávajúce terminologické nejasnosti prítomné nielen v pedagogickej praxi. Ťažiskom výkladu je však analýza diela *Krátka mluvnica slovenská* (s. 83 – 84), v ktorom bola reformovaná podoba štúrovčiny kodifikačne spracovaná. Autor systematicky uvádza najvýraznejšie zmeny, napr. zavedenie hlások *ä, é, ĺ* či úpravu minulého času (*kvitnuv > kvitol*) (s. 85), a zároveň poukazuje na ich funkčné zdôvodnenie. Reforma sa tak nejaví ako radikálne pretrhnutie kontinuity, ale skôr ako proces smerujúci k väčšej prirodzenosti a stabilite jazykového systému. Dôležité je aj pripomenutie rozšírenia novej normy v literárnej a odbornej tvorbe (J. Kalinčiak, J. Botto, J. Palárik), čo dokumentuje jej postupné upevňovanie v praxi.

Etapa matičného a martinského obdobia (1863 – 1918) má v periodizácii dejín slovenčiny osobitné postavenie, čo autor presvedčivo zdôvodňuje odlišnými spoločenskými a inštitucionálnymi faktormi. Založenie Matice slovenskej znamenalo prvú výraznú inštitucionalizáciu spisovnej slovenčiny a vznik centra národnokultúrneho života v dnešnom Martine (s. 86 – 87). Jazyk sa tak ocitá v novom prostredí – už nejde len o otázku kodifikačných príručiek, ale o systematické kultúrne a vydavateľské kultivovanie. Aj v tom-

to období prechádzala *Krátka mluvnica slovenská* ďalšími úpravami, ktoré smerovali k väčšej funkčnosti a prirodzenosti jazykových tvarov (s. 87). Autor ich stručne zaznamenáva a vsádza do širšieho historického kontextu, hoci miestami nadobúda výklad skôr prehľadový, takmer skriptový charakter. Spomenutá je aj osobnosť Sama Czambela a jeho *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* (s. 88 – 89), ktorá predstavovala ďalší krok v normatívnom spresňovaní jazyka. Kľúčovým pojmom tejto etapy je však tzv. martinský úzus (s. 90), ktorý autor charakterizuje ako živú jazykovú prax uplatňovanú v beletrii, publicistike a ďalších textoch vychádzajúcich v martinskom prostredí. Východiskom sa stala reč miestneho obyvateľstva, ktorá postupne nadobúdala normotvorný význam. Ide o pomerne dôležitý moment, keďže jazyková norma sa už neformuje iba „zhora“ prostredníctvom príručiek, ale výrazne sa opiera o reálne používanie. Martinské obdobie tak predstavuje fázu, v ktorej sa spisovná slovenčina stabilizuje nielen kodifikačne, ale aj funkčne – v živom kultúrnom a spoločenskom prostredí.

Medzivojnové obdobie (1918 – 1940) P. Žigo vyčleňuje ako samostatnú etapu predovšetkým z dôvodu zásadnej zmeny spoločenského postavenia slovenčiny po vzniku prvej ČSR. Jazyk, ktorý bol dovtedy predmetom emancipačných snáh, nadobudol postavenie variantu štátneho jazyka (s. 91), čo predstavovalo situáciu bez historického precedensu. Táto nová pozícia však zároveň otvorila priestor pre ideologické koncepcie čechoslovakizmu, ktoré sa premietli aj do jazykovej politiky. Autor následne prehľadne približuje okolnosti prvého vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* pod vedením Václava Vážneho v roku 1931, ich recepciu i polemiky, ktoré vyvolali (s. 91 – 93). V krátkosti tiež poukazuje na ich kompozíciu, všima si predovšetkým kodifikované česko-slovenské dvojtvary (napr. *láhev – fľaša*) a preferovanie českého výrazu, zvýšený prílev bohemizmov a na napätie medzi snahou o jazykovú jednotu a požiadavkou zachovania slovenskej osobitosti. Mimoriadne cenné je, že výklad neizoluje jazykové zmeny od širších historických súvislostí, ale systematicky ich prepája s dobovou politickou a kultúrnou situáciou. Výklad ďalej zachytáva aj opravené vydania pravidiel, ich kritiku vrátane označenia niektorých riešení za puristické i verziu z roku 1940 s konkrétnymi úpravami (s. 93). Keďže pojem *purizmus* zostáva bez bližšieho terminologického objasnenia, jeho stručné vysvetlenie by mohlo ešte viac prehliť porozumenie dobovým diskusiám o jazyku.

Záverečná etapa spisovného obdobia – súčasné obdobie – je charakterizovaná predovšetkým postupnou inštitucionalizáciou jazykovedy a systematickou starostlivosťou o spisovnú normu. Autor ju vymedzuje od roku 1940 a sleduje vznik a činnosť kľúčových inštitúcií – Slovenskej jazykovednej spoločnosti, Slovenskej akadémie vied a umení, Bratislavského lingvistikého krúžku a napokon Jazykovedného ústavu SAV (s. 94 – 95). Jazyková politika sa tak presúva do rámca vedeckého výskumu a kolektívnej odbornej práce. Autor sa ďalej venuje úpravám *Pravidiel slovenského pravopisu*, potrebe ich revízie a postupnému ustáľovaniu viacerých pravopisných riešení (s. 96) a konštatuje následné rozširovanie pozornosti na ďalšie oblasti jazykovedného bádania – lexikologický výskum, prijatie téz o slovenčine (s. 97; porov. Ružička, 1967) či prácu na rozsiahlych lexikografických projektoch. Záverečná pasáž tak predstavuje súčasné obdobie ako fázu stabilizácie a vedeckej reflexie, v ktorej sa starostlivosť o jazyk neobmedzuje len na normatívne zásahy, ale zahŕňa aj historický, dialektologický či lexikografický výskum – teda oblasti, ktoré majú význam nielen pre jazykovedu.

Štvrtá kapitola, venovaná porovnaniu slovenčiny a češtiny, predstavuje tematicky ucelený a zároveň metodologicky ambiciózny celok. Autor sa v nej usiluje zachytiť nielen spoločné a rozdielne črty oboch jazykov, ale aj vývinové mechanizmy, ktoré k nim viedli. V úvode pracuje s pojmami konvergencia a divergencia. Hoci na ich odborné spracovanie odkazuje v poznámke pod čiarou, stručné explicitné vysvetlenie týchto termínov priamo v texte by ešte posilnilo prehľadnosť výkladu. Oceniť však možno to, že danú problematiku vsádza do širšieho bádateľského kontextu a opiera sa o bohatý diapazón slovenskej i českej literatúry (s. 99 – 101). Jadrom kapitoly je prehľad vývinových zmien, ktoré prebiehali spontánne a ktoré možno hodnotiť buď ako konvergentné (spoločné pre oba jazyky), alebo divergentné (vedúce k ich odlíšaniu). Autor uvádza konkrétne príklady spoločných západoslovenských tendencií v praslovanskom základe slovenčiny a češtiny (napr. *kv-*, *gv-* pred pôvodnou praslovanskou samohláskou **ě* oproti južnoslovenskému *cv-*, *zv-*; absencia *epentetického l'* a pod.), aby následne poukázal aj na rozdielne vývinové cesty – napríklad pri reflexoch praslovanskej skupiny **j_b* > *i* (s. 102 – 105). Výklad je systematický, dotýka sa hláskoslovnia i tvaroslovnia, pričom rozdiely nie sú prezentované izolovane, ale ako výsledok historických migračných a etnických procesov. Osobitne

zaujímavé je v tejto súvislosti vysvetlenie, že územie dnešného Slovenska osídľovali aj skupiny s nezápadoslovanským základom, čo pomáha logicky objasniť niektoré južnoslovanské paralely najmä v stredoslovenskom jazykovom prostredí (s. 105 – 106). Mimoriadne podnetná je aj časť venovaná toponomastike. Autor v nej na pozadí názvov niektorých miest a obcí (napr. *Lozorno, Brádno, Komárno*) ilustruje zánik menného skloňovania adjektív, pričom paralely nachádza aj v češtine (názvy ako *Kladno, Vrbno*). Osobitnú popularizačnú hodnotu má aj pasáž o českých názvoch mesiacov (*leden, březen, duben* a i.) ako ustrnutých tvaroch pôvodných krátkych adjektívnych foriem, čo otvára čitateľovi nový pohľad na historickú motiváciu bežne používaných pomenovaní. Práve tieto exkurzy presahujú rámec čisto systémového porovnania a približujú problematiku aj v širšom kultúrnom kontexte. Záver komparatívnej časti prináša syntetický pohľad na premenlivú mieru blízkosti a vzdialenosti češtiny a slovenčiny v jednotlivých vývinových etapách (s. 112). Autor presvedčivo ukazuje, že ich vzťah nebol nikdy statický, ale prirodzene sa pohyboval medzi tendenciami zblížovania a oddaľovania. V súvislosti s tým pripomína nielen obdobia, keď sa oba jazyky koncepcne približovali – napríklad v bernolákovskej etape či v Kollárovej vízii širšej jazykovej jednoty –, ale aj fázy vedomého dištancovania, reprezentované najmä štúrovskou kodifikáciou, ktorá akcentovala samostatnosť a systémovú osobitosť slovenčiny. Takto nastavený rámec umožňuje autorovi zdôrazniť základnú tézu, že miera príbuznosti či odstupe medzi oboma jazykmi bola vždy podmienená konkrétnymi historickými, kultúrnymi a ideovými okolnosťami. Kapitulu uzatvára citát Eugena Paulinyho (s. 112 – 113), ktorý problematiku bohemizmov pragmaticky včleňoval do vyváženého, realistickeho kontextu – nie ako apriórne odmietané zásahy do jazykovej čistoty, ale ako prirodzený dôsledok dlhodobého jazykového kontaktu, ktorý nemožno posudzovať výlučne normatívne či ideologicky.

Druhá časť tejto kapitoly sa venuje metrológii, teda tradičným názvom mier a váh. Tematicky ide o posun, ktorý však nepôsobí rušivo, naopak, prirodzene rozširuje jazykový výklad o kultúrnohistorický rozmer. Autor približuje motivačné činitele týchto pomenovaní – od rozmerov ľudského tela cez náboženské súvislosti až po praktické hospodárske potreby, poukazuje na ich slovanský, latinský či nemecký pôvod a zdôrazňuje ich významovú a kvantitatívnu premenlivosť (s. 114 – 117). Abecedne usporiadaný prehľad

jednotlivých mier s uvedením ich významu, etymónu a približnej číselnej hodnoty (s. 119 – 125) má výrazne utilitárny charakter; táto časť je prínosná nielen pre jazykovedcov, ale aj pre historikov či archivárov, ktorí sa s týmito jednotkami stretávajú pri práci s prameňmi.

V piatej kapitole autor presúva pozornosť už na formálnu stránku textov z predpisovného i spisovného obdobia, ako aj otázke ich prepisovania. Výklad sa sústreďuje predovšetkým na grafickú podobu písomností a na to, čo všetko môže ich zápis prezradiť o ich pôvode. P. Žigo v tejto súvislosti pritom vychádza z toho (a zároveň túto skutočnosť podstatne zvyrazňuje), že staršie listiny vznikali v jazykovo i kultúrne mnohovrstvom prostredí, čo sa následne odrazilo aj na sústave používaných grafém, keďže sa v nich miešali latinské, české i domáce prvky a ich výsledná podoba bola neraz ovplyvnená aj individuálnymi návykmi, jazykovou kompetenciou pisára alebo ďalšími externými, väčšinou mimojazykovými faktormi. Táto časť je tak, samozrejme, formulovaná podstatne prakticky – ponúka čitateľovi oporu pri identifikácii textu, teda rozlíšení domácej slovenskej proveniencie od českého importu či odpisu, zachytení slovakizovanej češtiny alebo textu s výraznými areálovými znakmi (s. 126 – 127). Kapitola tak pôsobí ako praktický sprievodca čítaním starších textov. Nesmeruje k výraznejšiemu hodnoteniu, ale skôr k porozumeniu: ukazuje, že forma zápisu sa ukazuje ako historické svedectvo, ktorého znalosť je vhodným predpokladom adekvátnej interpretácie historického textu.

Záverečná kapitola predstavuje metodické vyústenie celej publikácie. Po systematickom výklade periodizácie, vývinu pravopisu, grafických systémov a normotvorných etáp sa pozornosť sústreďuje už na samotnú prácu s historickými textami – na ich čítanie, prepis a jazykovú interpretáciu. Autor tak plynulo prechádza od teoretického rámca k praktickej aplikácii a ukazuje, ako možno nadobudnuté poznatky z predchádzajúcich pasáží využiť pri konkrétnych prameňoch. Úvodné rozlíšenie štyroch typov prepisu podľa R. Krajčoviča – diplomatického, vydavateľského, graficky upraveného a jazykovo upraveného (s. 142 – 143) – pritom vytvára jasný metodický rámec. Nasledujúca reflexia lexiky nedomáceho pôvodu nadväzuje na širší historický kontext a pripomína jazykové vplyvy češtiny, poľštiny, nemčiny, latinčiny i maďarčiny (s. 144 – 146). Autor pritom neostáva len pri formálnom konštatovaní prevzatí, ale poukazuje aj na širšie kultúrnohistorické

súvislosti, napríklad germanizmy zdôvodňuje ich spoločným sémantickým okruhom spätým s kolonizáciou, obchodom a remeselnou či banskou organizáciou (s. 145). Ťažiskom kapitoly sú konkrétne ukážky prameňov z rôznych období a žánrov. Autor pracuje so sakrálnymi i svetskými textami, s literárnymi i administratívnymi pamiatkami, ktoré stručne kontextualizuje a následne jazykovo analyzuje a porovnáva s jednotlivými prepismi, čím umožňuje sledovať konkrétne grafické a jazykové zmeny. Mimoriadne hodnotným prvkom tejto kapitoly sú však otvorené sprievodné cvičenia, ktoré sa nachádzajú pri jednotlivých ukážkach. Úlohy rôznej náročnosti vedú čitateľa k aktívnej práci s textom – od jednoduchších zadaní (napr. pokusu prepísať meno do hlaholiky) cez porovnávanie typov prepisov až po analytickejšie úlohy zamerané na identifikáciu vlastných mien, slovakizmov či bohemizmov v konkrétnych dokumentoch (napr. v Zoborskej listine či v Žilinskej mestskej knihe; s. 162, 170 – 171). Dôležitý je aj dôraz na grafickú stránku – otázky smerujú k identifikácii typu písma, použitých grafém či k rekonštrukcii zápisu (s. 162 – 163). Nadväzujúce zapojenie sekundárnych lexikografických zdrojov, akým je *Historický slovník slovenského jazyka* alebo *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, zároveň rozširuje interpretačný a analytický rámec a prirodzene prepája výklad s odbornou tradíciou. Zaradenie textov písaných kultúrnymi formami východoslovenčiny, stredoslovenčiny a západoslovenčiny (s. 176 – 184) umožňuje tiež sledovať ich charakteristické znaky v kontexte súvislého prejavu. Úlohy k nim smerujú najmä k syntéze a komparácii so súčasným stavom jazyka, čím sa podporuje vedomie historickej continuity i diferenciácie. Záver kapitoly dopĺňajú ukážky z bernolákovčiny a zo štúrovčiny, čím sa vývinový oblúk symboliky uzatvára. Praktická časť tak nepôsobí ako dodatok, ale ako prirodzené završenie celku – ako priestor, v ktorom sa teoretické poznatky premieňajú na konkrétnu interpretačnú skúsenosť.

Záver publikácie dopĺňa prehľadný bibliografický aparát, zoznam obrazových príloh a súhrnné tabuľky, ktoré majú nielen dokumentačnú, ale aj výraznú orientačnú hodnotu. Osobitne praktické sú najmä prehľady grafém zachytávajúce ich existenciu v jednotlivých vývinových etapách. Tabuľkové spracovanie umožňuje rýchlu komparáciu (napr. pri graféme *ä* je prehľadne vyznačená jej neprítomnosť v češtine, bernolákovčine i štúrovčine; s. 208), čím sa vizuálne sprítomňuje historická dynamika pravopisného systému.

Mimoriadne funkčný je aj detail v podobe voľných riadkov určených na vlastné poznámky – publikácia tak nepôsobí ako uzavretý výkladový text, ale ako otvorený pracovný nástroj, ktorý čitateľa aktívne zapája do procesu osvojovania si nových poznatkov.

Ako celok tak pôsobí publikácia Pavla Žiga vecne, argumentačne premyšlene a metodicky vyvážené. Autor volí jazyk primeraný cieľovej skupine, bez rezignácie na odbornú presnosť. Teoretické kapitoly sú selektívne a sústreďujú sa na interpretačne podstatné javy, vyhýbajú sa nadbytočnej encyklopedickosti a nenarúšajú čitateľskú/vzdelávaciu dynamiku dlhými opisnými exkurzmi. Pozitívne treba hodnotiť aj dôsledné prepájanie jazykových javov s konkrétnymi textami literárneho a kultúrneho kánonu (napr. využitie spevníka *Cantus Catholici* ako ilustráciu normalizovaného typu slovakizovanej češtiny), čo výklad ešte väčšmi ukotvuje v širšom historickom lingvisticko-literárnom kontexte. Výraznou pridanou hodnotou na pozadí didaktiky je však jej praktická časť. Tá prostredníctvom viacerých typov cvičení, prácou s grafickými systémami a zapojením sekundárnych lexikografických zdrojov predstavuje účinný model práce s historickým textom. Určitým limitom sa síce môže zdať absencia kľúča správnych riešení, najmä ak by publikácia slúžila aj na individuálne samovzdelávanie mimo inštitucionálneho prostredia, no v konečnom dôsledku je to len forma malej praktickej poznámky než zásadnej koncepcnej výhrady.

Publikácia *Ako čítať a interpretovať texty v starej slovenčine a češtine* tak predstavuje komplexne vystavané dielo, ktoré spája historickú syntézu, komparatívnu perspektívu a metodickú aplikáciu. Je využiteľná ako vysokoškolská učebnica, pracovná príručka pre archivárov a historikov, ale aj ako podnetná pomôcka pre pedagogickú prax nižšieho i vyššieho sekundárneho vzdelávania.⁴ Predovšetkým však kultivuje čitateľovo jazykové vedomie: vedie ho k uvedomeniu kontinuity a premenlivosti jazykového

⁴ Publikácia má v tejto súvislosti potenciál presiahnuť daný rámec vysokoškolského prostredia; myslíme si, že viaceré úlohy a textové ukážky by bolo možné zmysluplne uplatniť aj v bežnej pedagogickej praxi na základných a stredných školách, najmä pri výučbe dejín jazyka, veľkomoravského obdobia či tematiky národného obrodzenia. Osobitne podnetné sa pri spomenutých problematikách javia cvičenia pracujúce s hlaholikou (napr. transformácia vlastného mena do hlaholiky) alebo analýza konkrétnych historických textov, ktoré dokážu témy sprítomniť, zatriktívniť, a tým podporiť aktívne zapojenie žiakov. Publikácia tak môže poslúžiť ako inšpiratívna metodická pomôcka nielen pre učiteľov slovenského jazyka, ale aj dejepisu.

systemu a k pochopeniu, že dejiny jazyka nie sú len statickým súborom faktov, ale predovšetkým živým procesom, ktorý možno čítať – a interpretovať – v konkrétnych textoch.

Patrik Jakubek
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

ZNAČKY

- * rekonštruovaná podoba
- > smer vývinu

LITERATÚRA

HLADKÝ, Juraj: Hydronymia povodia Nitry. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2004. 294 s.

KÁŠA, Peter: Slovenský literárny kánon v uhorskom a česko-slovenskom kontexte (Náčrt problematiky). In: Slavica litteraria, roč. 20, č. 1, s. 31 – 38.

PAVLOVIČOVÁ, Kristína: Staršia slovenská literatúra. Stredovek. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2015. 102 s.

PAVLOVIČOVÁ, Kristína: Veľkomoravský Proglas. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2016. 144 s.

STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. 1. diel. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1948a. 664 s.

STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. 2. diel. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1948b. 672 s.

ŠUBJAKOVÁ, Elena: Pôvod najstaršieho spisovného jazyka Slovákov. Námestovo: Tlačiareň Kubík 2023. 72 s.

RUŽIČKA, Jozef: Tézy o slovenčine. In: Kultúra slova, 1967, roč. 1, č. 2, s. 33 – 40.

KOTVAN, Imrich: Bernolákovské polemiky. Bratislava: Veda 1966. 409 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2002. 249 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 230 s.

ŽIGO, Pavol: V slovenčine je to tak. Tajomstvá a pravdy o našom jazyku. Bratislava: UK Veda 2025. 120 s.

SPYTOVALI STE SA

Vklad do torty? – Do jazykovej poradne prišla otázka, či sú príklady *vklad do torty* alebo *ovocný vklad* v slovenčine vhodne použité. Uvedené spojenia sa objavili v známej televíznej relácii *Pečie celé Slovensko*. Keďže aj podobné programy v súčasnosti ovplyvňujú slovnú zásobu používateľov, pozreli sme sa na výskyt slova *vklad* v kontexte cukrárstva.

Lexéma *vklad* je v Krátkom slovníku slovenského jazyka (ďalej KSSJ, 2003) spracovaná v dvoch významoch: 1. „suma uložená v peňaž. ústave“ a 2. „fin. al. majetkový podiel vložený do spoločného podniku, do hry ap.“. V slovenčine sa teda v závislosti od kontextu používa najčastejšie vo finančnej sfére, napr. *termínovaný vklad*, *peňažný vklad*, *bankový vklad*, prenesene aj vo význame „aktívne prispenie k niečomu, účasť na niečom“, napr. *osobný*, *ľudský vklad*. V textoch Slovenského národného korpusu¹ (ďalej korpus) nenachádzame na lemu *vklad* v súvislosti s pečením ani jeden doklad. Napriek tomu na rôznych internetových stránkach venovaných pečeniu má spojenie *vklad do torty*, ako aj ďalšie podobné príklady, napr. *ovocný*, *orieškový*, *chrumkavý vklad*, pomerne vysoký počet výskytov. Domnievame sa, že môže ísť o vplyv cudzieho jazyka, preto sme sa pozreli na zahraničné zdroje. Na anglických internetových stránkach sme našli napr. *hazelnut mousse insert* [oriešková krémová/penová náplň] a z francúzskych blogov uvádzame príklad *insert fruits rouges* [náplň z červeného ovocia]. Ide o samostatnú časť dezertu, napr. ovocné želé, krém alebo chrumkavú vrstvu, ktorá sa dopredu pripraví a vloží do stredu zákuska. Po rozkrojení dezertu je uprostred viditeľná vrstva inej farby alebo textúry, ako je korpus či ďalší krém.

Výraz *insert* je spracovaný ako sloveso vo význame „vložiť, vsunúť“ v elektronickom Anglicko-slovenskom slovníku dostupnom na <https://>

¹ Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

Korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (22.01) vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim 9.0) a dát z webových korpusov a slúži potrebám pracovníkov JÚEŠ SAV, v. v. i. [cit. 19. 3. 2026].

slovníky.lingea.sk/anglicko-slovensky/insert. Vo francúzsko-slovenskom slovníku dostupnom na <https://slovníky.lingea.sk/francuzsko-slovensky> je spracované sloveso *insérer* vo význame „vložiť, vsunúť, zaradiť“ a slovesné podstatné meno *insertion* ako „vloženie, vsunutie, zaradenie“. Lexéma *insert* v prekladových slovníkoch nie je spracovaná ako podstatné meno ani vo význame „náplň do torty“. V anglickom výkladovom slovníku (Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2004) je spracované aj podstatné meno *insert* v dvoch významoch. Nás zaujíma ten druhý význam: „something that is put inside sth else, or added to sth else“ [niečo, čo sa vloží do niečoho alebo pridá k niečomu inému]. Ako exemplifikácia je v oxfordskom slovníku uvedený príklad *Tieto vložky sa hodia do topánok akéhokoľvek typu*. Ak vychádzame zo slovesa *vložiť*, aj v slovenčine je namieste uvažovať o podstatnom mene *vložka*. V tomto kontexte sa však v korpuse nachádza len ojedinele, zopár príkladov sme našli na blogoch, a tak nemožno hovoriť o bežnom výskyte, napr. *Ovocná vložka* (SME, 2023/04) – *Opatrne vylejeme do pohára, vsunieme do strednej časti ovocnú vložku (u mňa to boli mandarínky) a zalejeme sódou* (levocky.blog.sme.sk)

Hoci cudzojazyčné slovníky neuvádzajú heslo *insert* v súvislosti s pečením, jeho bežný výskyt v cudzojazyčných receptoch naznačuje, že ide o okazionalizmus. Predpokladáme, že doslovným prekladom sa zrejme začal používať aj medzi cukrármi v slovenčine ako *vkład*.

Na záver zhrnieme, že analyzované slovo *vkład* vo všetkých dostupných príkladoch z tejto oblasti slúži na označenie náplne do torty, rolády či iného dezertu. Tá môže byť ovocná, oriešková, krémová alebo ako želatínová pevná vrstva, ktorá sa vkladá medzi jednotlivé korpusy. V slovenčine v rovnakom význame odporúčame skôr ustálené výrazy *plnka*, *náplň* alebo *vrstva*.

Kristína Piatková
Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, v. v. i.

LITERATÚRA

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

HORNBY, Albert Sydney. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Ed. Sally Wehmeier. 6th ed. Oxford: Oxford University Press 2004.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300